

КНИГАРЬ

ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОГО
ПИСЬМЕНСТВА



ТОВАРИСТВО „ЧАС“ У КИЇВІ

1918.

Ч. ДЕВЯТЕ

К. 1 КАРБ. 40 КОП

ТРАВЕНЬ

Handwritten blue ink signature or stamp, possibly reading "R 40" or similar.

Жнигарь

ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОГО ПИСЬМЕНСТВА.

Київ.

Рік видання другий.

Травень, 1918 р.

Число 9-е.

Виходить що-місяця.

Півкічхій возхик.

(1898—1918).

Стаття О. Білоусенка.

Двадцять літ тому на північному петербурзькому болоті засяяв скромний вогник української просвіти: заснувалося „Благотворительное общество издания общепольных и дешевых книг“. Два десятки літ світив він, то розгоряючись в сиріятливу годину, то пригасаючи, коли темні болотні гази придушували його. А все ж горів він до самого світання нашого життя—цілий мафусаїлів вік, як на наші недовголітні національні установи, що вмірало звичайно дуже замолоду.

В чім же полягає секрет і походження українського просвітнього товариства на далекій півночі і такого довголітнього життя його?

Це один з типових фактів нашого минулого пригнобленого життя. Україножерна правительствена політика на Україні не давала тут ґрунту для українського просвітнього товариства. Коли яке товариство прибирало український характер, зараз настигала його доля хоча б Київського „Т-ва грамотности“. То ж треба було утворити просвітне товариство українське десь в нейтральній зоні, хоча б одалік України, щоб мати якийсь правовий притулок для просвітних змагань, якусь „страховку“ про чорний день. І от генерал в одставці Микола Федорович Федоровський, цілком чистий від підозрінь в політичній неблагонадійності, шляхом особистих лагідних відносин здобуває дозвіл на

просвітно-видавниче товариство, прикрите мороком туманної назви і неясних фраз про завдання. От як виразно виглядала українська конституція нового товариства в § 1-му його статута: „Общество имѣетъ цѣлью придти на помощь религиозно-нравственному развитію и экономическому благосостоянію малорусскаго народа. Съ этой цѣлью общество издаетъ одобренныя цензурою и доступныя по языку и изложенію книги какъ религиозно-нравственнаго содержания, такъ и по веѣмъ отраслямъ сельско-хозяйственнаго и вообще промышленнаго знанія, а равно и художественнаго содержания“. З такою виразною конституцією товариство могло додержувати українського характеру лише при тій умові, коли б українським був постійний склад його керівників. І ця умова весь час додержувалася твердо.

Так народилося з пини непевности, так і жило, непевне в завтрішньому дні, петербурзьке т-во, то в добру годину пишаючись репутацією столичної „Просвіти“, то в негодю прикриваючи свою українську владу серпанком туманної назви—„Благотворительнаго Общества издания общепольныхъ и дешевыхъ книгъ“. На потворному ґрунті вирросло т-во, і діяльність його проходила в обставинах ненормальних аж до трагізму. Територіяльно далеке від України, воно в нормальних умовах не могло виявляти широкої роботи,—та робота мусіла провади-

тися і розвиватися на Україні. Чим кращі були зверхні обставини українського життя, в міру того гіршали умови для діяльності петербурзького т-ва, і навпаки—в трудні моменти, коли громадське життя на Україні занепадало під тиском погроз та репресій, коли зверхні форми громадської роботи нашої звужувалися до видаччя народньо-просвітних книжечок,—до петербурзької „Просвіти“ зверталися думка і увага українського громадянства. Коли зростали перешкоди на Україні, земляки допомагали видавничій діяльності північного т-ва, а як ті перешкоди меншали,—увага, енергія і кешені українські, само собою розуміється, знаходилися для себе більш відповідний ґрунт на Україні. І хіба це не характерно: коли, після революції, попередні чорні дні для українства вже минули, товариство перенеслося до Київа!?

На київському ґрунті, вийшовши з попередніх ненормальних умов, т-во має провадити свою роботу инакше,—мабуть, доведеться йому реформуватися відповідно до нових умов. Це вже у всякому разі буде цілком новий період життя т-ва. Але яке б не було те життя, воно буде неподібне до попереднього, як неподібні нові обставини, в яких тепер провадиться його робота, до обставин старого часу. То ж на порозі нового життя заслуженого мафусаїла української просвіти слід оглянутися на його попередній вік, і в тому минулому єсть досить інтересного,—розуміється, в наших попередніх нешироких масштабах.

До „Благодійного Т-ва“ громадянство наше ставилося прихильно. За кілька перших років т-во придбало більше тисячі членів, а це немало, коли взяти на увагу, що в той час давні і відомі народньо-просвітні товариства налічували у себе значно менше членів,—харківське т-во грамотности біля 800, київське — 600, а число членів знаменитого петербурзького комітета грамотности не перевишало 222. Члени т-ва широкою сіткою покривали усю Україну; до т-ва озвалися і ті земляки, що доля їх закинула у чужі сторони.—допомога т-ву була для них способом виявити свою поміч рідній справі. При своїх щорічних звітах т-во друкувало список своїх членів з дуже інтересним поділом їх по місцевостях—не був справжній на той час „адрес-календарь“ українського громадянства,—і з того списку можна було вневипитись у широкій популярности т-ва серед земляків, на Україні й поза нею сухих. Матеріальні засоби т-ва складалися не тільки з членських внес-

ків, але і з жертв, иноді досить значних. Українські автори почували своїм обов'язком допомагати новому т-ву переважно перед усіма иншими видавництвами. І от, видавничий потфель т-ва збагачується писаннями Є. Чикаленка, М. Комаря, Б. Грінченка, М. Загірньої, С. Русової, В. Доманицького, Д. Дорошенка та инших наших відомих популяризаторів, що в першу чергу оддавали свої твори петербурзькій „Просвіті“. Не можу не згадати тут одного факта певної саможертви з боку видавництва „Вік“, що в той час те-ж почало широко розвивати свою діяльність. Це видавництво здобуло цензурний дозвіл на першу популярну біографію Шевченка,—то було відоме „Оповідання про Т. Шевченка“ О. Ковиського. Розуміється, для молодого видавництва дуже зважливо було пустити цю прекрасну книжку під своєю фірмою; але, хоч з немалим жалем, „Вік“ оддав її петербурзькій „Просвіті“, щоб піддержати цю свою єдину офіційну установу, поставивши лиш умовою—ілюстровати книжку багато і ціну за неї призначити не більше двох копійок. Нинішні українські громадяне уявити собі не можуть, яку сенсацію робили, появившись на світ Божий, такі книжечки, як „оповідання“ про Шевченка, Антона Головатого, Б. Хмельницького і навіть про... Юрка Стефенсона!

Найбільша потреба відчувалася в популярній народній літературі,—красне письменство ще так-сяк можна було провести через цензуру, а вже для популяризації закон 76-го року ставив просто непереборні перешкоди. Кожна українська книжка мусіла пройти, крім рук місцевих цензорів, ще й через петербурзький цензурний комітет та через головне управління в справах друку. Ці дві установи, ставлячись до справи цілком формально, все, що не було белетристикою, без найменшого сумніву забороняли. Хитрість українських авторів та видавців, що до початку і кінця популяризації приточували белетристичні хвости спеціально для цензури, швидко було розгадано, і петербурзькі цензори зміцнювали власну кар'єру своєю далекоглядністю на цю справу по її „суті“. Змінити такий присуд або заобігти йому можна було лише шляхом особистих зносин, довгих доводів, настирливого умовляння, а це, розуміється, не здалеку можна було робити, але тут, в Петербурзі.

Такий прикрий обов'язок зносин з цензорами відбували спеціально призначені для того члени Бл. т-ва, і—греба сказати—то

був обов'язок не легкий і не приємний; скасування цензури р. 1905-го принесло їм, крім громадського, ще й особисте немале задоволення... Ті митарства цензурні хоч не дуже густо, а все ж мали деякі реальні наслідки, і Бл. т-во задовольняло гостру потребу в українській популярній літературі.

Для цього т-во мало способів більше, ніж приватні видавництва,—воно мало ту справу провадити цілком організовано. Воно видрукувало широку програму тем, на які бажано мати брошури, зверталось персонально до авторів з проханням написати ту чи іншу брошуру, оголошувало конкурси на популярні книжки. Правда, робота ця не могла провадитись без перешкод зверху. Напр., оголошення про один такий конкурс на хліборобську брошуру з зазначенням белетристичної її форми мало не викликало трагічного „кризису“ для т-ва,—де ж таки — прилюдно, під самим носом головного цензурного управління проносити таку контрабанду, як українська популярна брошура! Та все ж, хоч і не без неприємностей, можна було видавати українські популяризації, уживаючи певних профілактичних заходів.

Найбільше певним заходом було—засипати цензуру матеріалом. Установилася досить точна статистика, що дозволялася до друку третина усього матеріалу, який попадав в цензурну нащу. Отже т-во замовляло й замовляло брошури авторам, оплачуючи працю гонораром, незалежно од того, чи побачуть вони світ, розшукувало вже коли небудь заборонені цензурою брошури та, переписавши їх і змінивши назву, пускало знову в цензуру. Цензорі кривилися, лютовали (бо для дозволу чи заборони української книжки не досить було, як для всіх інших книжок, прочитати її та написати резолюцію,—а цензор ще конче повинен був написати цілий „доклад“, що розглядався в цензурному комітеті і звідти пересилався разом з журналом комітета в головний цензурний орган), та все ж через цензурне сито просівалася законна третина.

Це треба мати на увазі, щоб безсторонньо оцінити видавничу продукцію т-ва,—для якої в дійсності матеріал для видання заготовлявся значно ширше, з походом! До скасування цензури т-во щорічно видавало по 6—8 брошур. Не багато, але, крім вже згаданих обставин, треба взяти на увагу для порівняння, яку продукцію виявили інші народньо-просвітні т-ва: Петербурзький комітет грамотности за 14 літ надрукував 39 брошур, це б то на рік по 2—3 брошури,

Київське т-во грамотности за 7 літ видало 15 брошур, по 2 книжки на рік; Харківське т-во—68 книжок, по 6—7 книжок річно. Але ці т-ва, видаючи матеріал переважно російський, не знали найтяжчих перешкод, що гальмували продукцію українських видавництв. Що до цих останніх, то навіть таке жваве видавництво, як „Вік“, випускало тоді по 4—5 книжок на рік, і тільки такий велетень праці і енергії, як Б. Грінченко, умудрявся видавати в Чернігові по 7—8 брошур щорічно. Усього за весь час свого існування Бл. т-во видало 72 брошури в кількості більш мільйона примірників.

Цей актив Бл. т-ва блідне перед головним актом його видавничої роботи—перед першим повним виданням Шевченкового „Кобзаря“ в редакції В. Доманицького. „Кобзаря“ Бл. т-во видавало разом з другим українським т-вом в Петербурзі—т-вом імені Т. Шевченка.

Товариства ці надумали видати повного „Кобзаря“ ще до скасування цензури. В звичайних умовах це було неможливо, але за справу взявся голова Шевченкового т-ва, сенатор Маркович, людина в бюрократичних сферах дуже поважана і впливова, особисто відома самому цареві. Він вдався особисто до начальника головного управління друку Зверева, повідомив його про свій намір видати повного „Кобзаря“ і запитав чи той сам дасть дозвіл на те видання, чи доведеться йому, сенаторові, турбувати цією справою „августійшюю особу государя.“ Немоżliве стало можливим,—Зверев зарізав роспорядження, і того ж дня цензор підписав дозвіл,—видимо, навіть не читавши текста. Обидва петербурзькі т-ва об'єдналися для видання „Кобзаря“, запросили для редакції його В. М. Доманицького і, нарешті, повний „Кобзарь“ побачив світ. Видання, що за кілька місяців розійшлося, було повторене. Відповідні особи і установи скромно опускали очі, не помічаючи такого порушення основ, аж поки не появилася чорна агітація проти „Кобзаря“, як можна гадати, на харківському ґрунті.

Виникла з цього приводу судова справа, що доходила до сенату (інтересна подробиця: докладчиком справи був сенатор Позен, автор пам'ятника Котляревському в Полтаві). Справу поясняв талановитіший з петербурзьких криміналістів О. О. Грузенберг. І через те, що був цензурний дозвіл на видання, видавці не понесли кари, але з „Кобзаря“ винищено немало огненних сторінок, що так вже й не бачили світ за

самодержавного ладу. Та для тих двох видань, що випустили петербурзькі т-ва, ця постанова мала лиш символічний характер: вони вже розійшлися щось в 30 тисячах примірників і зробили своє діло поглиблення української свідомости в широких колах громадянства. В цьому—найбільший громадянський актив петербурзьких товариств і зокрема—Бл. т-ва, що фактично ту справу переводило.

Територіяльна одірваність Бл. т-ва від України така шкідлива для його діяльности взагалі, мала, як вже згадувалося, і деякі добрі сторони: по-за „чертою оседлости“ української не так досягали його скорпіони місцевих сатрапів, що в себе вдома так запопадливо „упраздняли“. Крім того, територіяльна близькість т-ва до вищих урядових сфер утворювала для його становище якогось офіційного амбасадора української справи перед тими сферами. Справа з виданням „Кобзаря“—яскрава ілюстрація до того: лише столичні олімпійці могли зважуватися на такі відповідальні вчинки,—ні один провінціалний Угрюм-Бурчєєв ніколи не пустився б на таку непевність і справу „в корне пресек“ би.

Близкість до бюрократичного Олімпу зобов'язувала т-во вживати заходів і більш широкого значіння. Т-во не раз вдавалося до уряду з докладно мотивованими „записками“ про необхідну потребу скасувати спеціальні заборони що-до українського слова. Записки ті безпосереднього значіння здебільшого не мали, мурів бюрократичної упертости не валили, але в певній мірі вплив свій на відповідні кола робили. Цензурні сфери, яким українська книжка завдавала багато мороки, ладні були б одмахуватися од неї найбезпечнішим для себе способом—просто забороняти. І справді, в історії української книжної (власне—видавничої) продукції були антракти, що пояснюються саме такою урядовою тактикою. Крім звичайного лінивства цензурних чиновників, що воліли б не морочити собі голови з українською книжкою, відігравала тут певну роль взагалі столична централістична тактика—„пресекать“ український рух через заборону українського слова. Ті меморандуми, з якими Бл. т-во вдавалося до відповідальних урядових сфер, в'яснювали їм справу ширше і доводили їм певну небезпеку тої руйнівничої тактики—і для безпосередніх інтересів народньої маси і для самих державних інтересів. Можна сказати з певністю, що після таких меморандумів, піддержаних особистими поясненнями, важка

атмосфера на якийсь час рідчала, і через цензурні цівки більше протискалося того матеріалу, яким користувалося тоді наше громадянство для разбудження української свідомости в широких масах.

Деякі записки Бл. т-ва мали і безпосереднє значіння. Такими були записки, подаві голові Комітета Міністрів С. Ю. Вітте. Вітте досить добре розумів значіння української справи, вбачав майбутні наслідки безоглядної централізації, якої допускався уряд, і в Комітеті М-рів поставив цю справу широко. Постановою комітета і запрошено Академію наук (звідси — „Записка обь отмѣнѣ стѣсненій малорусскаго печатнаго слова“), Київський та Харьковский Університети і Київського генерал-губернатора подати свої гадки про скасування цензурних обмежень українського слова. Та справу цю так і не було доведено до краю—аж до визвольного руху.

Так само, завдячаючи участі в т-ві впливових урядовців, можна було здобувати ті чи інші пільги для української книжки. Напр., член ради т-ва С. Філіп'єв, учений секретарь м-ва хліборобства, дуже допоміг тому, що деякі видання т-ва було заведено до бібліотек хліборобських шкіл, а це мало особливе значіння через те, що ухвалені м-вом хліборобства книжки тим самим автоматично дозволялися для вжитку і в школах м-ва освіти.

Більш практичні результати вийшли з заходів т-ва що-до українського євангелія. На засідання Комітета М-рів, коли розглядалася ця справа, Вітте запросив президента Академії Наук великого князя Константина Константиновича та Петербурзького митрополита Антонія. Князь рішуче доводив, що видання євангелія українською мовою вимагається культурними інтересами народньої маси. Представник Синода, що тільки недавно дав Бл. т-ву одмовну відповідь, на цей раз, попавши в такі скруткі обставини, міг лиш святобливо заявити, що православна церква завше додержувала високого наказу Христового: „шедше убо научите вся языки“... Зараз після того Синод доручив справу видання євангелія тодішньому подільському єпископі Парфенію, а для редакції перекладу євангелія, зробленому Морачевським, засновано при Академії Наук комісію на чолі з академіками Ф. Є. Коршем та О. О. Шахматовим і з участю петербурзьких земляків, здебільшого керманців Бл. т-ва.

Останній раз „ходатайство“ Бл. т-ва відбулося 1905-го року при досить урочи-

стих обставинах. Рада т-ва послала до Вітте депутацію, і авдієнцію ще зарані призначено було на 17 жовтня. Несподівано день той придбав надзвичайного значіння. Небіжик О. О. Русов та автор цих рядків почимчикували пішки—бо трамвай і візники застрайкували—з Кремльовського Острова на Камінний, де мешкав Вітте. Він прийняв нас о 12-й годині,—ще не маючи відомостей про те, як в Царському Селі поставилися до його проекта маніфесту. Був він дуже схвилюваний, — це було помітно і по його бистрих, нервових рухах, що так не відповідали його велетенській постаті і по нервовому блиску очей при уривчастій розмові. Ми коротко розповіли йому про нашу місію,—і він, не даючи нам приступити до ширшого пояснення справи, заговорив якимсь рубаючи слова:—„Достаточно ознакомленъ съ вашимъ дѣломъ. Да, вы терпѣли слишкомъ много и долго. Это продолжаться не можетъ. Вы получите то, что вамъ принадлежитъ по праву. Получите, — не можете не получить. Вы видите, что дѣлается? Вотъ къ чему привело насъ все прежнее! Получите вы, получаютъ и всѣ“.

В такому тоні провадилася вся розмова. На якісь конкретні заходи що-до скасування заборони навести розмову не можна було. Давалися найширші обіцянки загального змісту. Це, розуміється, цілком відповідало тим сподіванкам, які покладав Вітте на майбутній маніфест. Ми ще тоді не знали про той акт, але настрої Вітте передався й нам. Ми бачили, що він говорить не як на звичайній авдієнції, з великою ширістю, навіть з захопленням, і відчували, що настає якийсь переломовий момент в житті держави та й нашому. Але вийшли ми без повного задоволення. Конкретних наслідків нашої місії не було. Аж через півтора місяця „Правила“ 24 листопада формально змінили становище нашого слова.

Говорячи про Бл. т-во, якимось мимоволі збочуєш від безпосереднього фактичного оповідання про його діяльність. Питаюся себе—„чому?“ і прихожу до думки, що нехай воно так і остається, бо це досить характерно для оцінки діяльності т-ва. Цей скромний „північний вогник“ силою ненормальних обставин нашого національного життя повинен був відігравати цілком невідповідну йому роль. Становище його було виключне. Таке собі просте видавниче товариство, що за нормальних обставин не зважалося б навіть пишати назвою „Прогресив“, на ділі виконувало дуже серйозні

функції національного представництва в той тяжкий час, коли всі шляхи до нормального життя нам було наказано і про відповідне національне представництво не було й мови. Це представницьке самозванство, що доводило його до ширшої участі в справі українській і дає йому певне право на якусь, хоч може й невеличку, сторінку в історії українського життя.

Січові стрільці в літературі.

Стаття С. Петлюри.

425 О. Назарук. Слідами українських січових стрільців. Виданне Союзу Визволення України. Львів, 1916 р. стр. 156. Ціни немає.

Січове стрілецьтво серед галицької частини громадянства українського ми знали до війни, як певну форму організації української людности на ґрунті національно-фізичного виховання. Українські „Січі“ ставили своєю метою, крім боротьби з пожежами, справу національної організації і боротьби за права української людности в Галичині. Під час війни стрілецьтво поширило і поглибило свої завдання. Національні ідеали українського народу воно змагалось і змагається запровадити в життя і стати громадянству українському за ту фізичну опору, організовану і збройну, без якої всі ті ідеали висітимуть в повітрі і ніколи не втіляться в форми державно-суверенного життя українського народу. Від слів і кличів до діла, від декларацій до жертв, може кривавих, і напевне кривавих, во ім'я політичної волі українського народу,—ось той шлях, на який ступило січове стрілецьтво в Галичині під час війни. На цьому шляху воно зазнало чимало високих хвилин національно-морального задоволення, але чи не більше горя і дисгармонійних переживань з обсягу національного трагізму. Той шлях—ще не скінчений: тим шляхом ще йде січове стрілецьтво, а за ним, або разом з ним і народ український, творячи новітню історію свою та вписуючи до неї сторінки—незабутні і пріснопамятні,—що навіки залишаться в пам'яті нашій і тих поколінь, що слідком за нами прийдуть.

Явище, сильне підйомом національного духу, організованої національної волі і енергії, січове стрілецьтво породило вже цілу літературу, одбилось глибоко в свідомості народній, створивши народні пісні, легенди і інші об'яви фольклора. Крім газетного матеріялу, досить великого і об'ємом і різно-

маїтістю, друкованого по галицьких часописах українських з початку війни і аж до наших днів, маємо окремі брошури присвячені справі січового стрілецтва я: от В. Темницького „Українські Січові Стрільці“ (Відень 1915 р.), літературні збірники — „Червона Калина“ (літературний збірник українського січового війська. Львів. 1918 р.), спеціальні органи преси—„Вістник Пресової Кватирі українських січових стрільців“ (виходив в 1916 р.), сатирично-гумористичних органів, як от „Новініанда“, „Самохитник“, „Бомба“, „Самопал“, „Усусу“ „Тифусова однодівка“, „Червона Калина“ (поважний та гумористично-сатиричний ілюстрований „січовий орган“). Деякі із згаданих „органів“ мали життя недовговічних метеликів і замірали на перших числах *); інші виходили протягом двох-трьох років; одні виходили друком, інші—гектографічно і навіть в рукописах. Крім літератури, січове стрілецтво одбилось в численних виданнях ріжних карток—„стрілецьких ввідовок“, нотатків, нотесів, ріжних відзнак—метальових, алюмінієвих то-що.

Як бачимо, січове стрілецтво стало явищем не тільки одної військової історії нашого народу. Воно глибше зачепило уяву і стало об'єктом уваги літератури і народньої творчості. Січове стрілецтво, як факт, значний і цікавий, належить новітній історії України і з цього боку може і мусить бути предметом історичних студій.

Книжка Осипа Назарука—„Слідами українських січових стрільців“, написана ще в 1915 р., тільки тепер дійшла з-за кордону до українського читача і, як певне джерело для знайомства з цікавим для нас предметом, не може не притягти до себе уваги кожного, хто хотів би познайомитись з січовим стрілецтвом. Задумав автор свою книжку добре: в формі щоденника він мав намір занотувати свої безпосередні вражіння од спостережень над життям січових стрільців, вишуючи доночасно в тому щоденнику і „зміст документів і записок з стрілецького життя, писаних іншими“ з хорошою метою: „не дати пропасти вашій (стрілецькій) справі, славі діл ваших, ваших походів, боїв і могил, заховати для покоління, що прийдуць по вас, пам'ять жертв, котрі ви склали для добра України здовж великого й широкого шляху, засіяного вашими кістями“... Та тільки автор не ходив разом з стрільцями в похід, не брав участі в тих боях, не бачив наочно кривавих

жертв стрілецьких, не був свідком їх вчинків лицарських... І про бої, і про жертви, про лицарство духа, хоробрість,—про стрілецькі походи він пише або зі слів учасників походів, або на підставі документальних даних та посвідчень, уділених штабом Січового Стрілецького Коша далеко од боїв в Замковій Паланці (Мукачів на Угорській Україні), або позичених з „Головної книги Українських Січових Стрільців“, яка уявляє собою многотомний реєстр вписаних до Коша стрільців з коротенькими відомостями про кожного, часом з ширшими увагами про окремі бойові епізоди, з'язані з тим чи іншим стрільцем. Через те, що автор користувався матеріалом для своїх вражіння та спостережень не безпосередньо,—в його книжці не відчуваєш того „аромату“ і „свіжости“, які так одріжнюють аналогічні писання, створені в атмосфері безпосередніх вражіння і під впливом бойової обстановки. О. Назарук, освічений письменник і добрий патріот, компенсує цю хибу своєї книжки частими міркуваннями, рефлексами то-що на патріотичні та психологічні теми. Ці міркування часом сумежать з резонерством і займають занадто багато місця в книжці в порівнянню з більш цікавим для нас матеріалом з обсягу документальних даних, характеризуючих ріжні моменти з життя січового стрілецтва. Часом в цих міркуваннях здібатись можна з оригінальною і глибокою думкою, з чуйним рефлексом болючого за свій край українця, але для пізнання січового стрілецтва ці уступи книжки не дають нічого, а тому з більшим інтересом читається той матеріал, де автор переповідає свої розмови з стрільцями або подає фактичні чи документальні відомости про них. Перш за все з цього матеріалу треба виділити опис Замкової Паланки,—табору Коша і окремих помешкань, по яких росташувались стрільці (розд. II стр. 6—16) в Паланці, нотатки про деякі моменти і настрої з життя стрільців (розд. XVII „Гумор і сатира в Січовім Коші стр. 129—132“) і розділ, де подаються досить цікаві відомости про „Головну Книгу У. С. С.“ (розд. XVIII стр. 138—146).

Точних цифрових даних про кількість січових стрільців автор, з причин військових, не подає, але деякі відомости „Про процентіві відношіння в ріжних напрямках“ наводить. З цих відомостей звертають на себе увагу дані про національність і релігію січових стрільців. Дані виглядають так: всі стрільці—українці і грекокатолики. Віймки: українців свангеліків 0.02. укра-

*) У Києві січові стрільці видали кілька чисел „Нашої Думки“.

інців римокатоликів 0.27, неукраїнців 0.76, православних 0.78, *мойсеєвого віроісповідання* 0.24, безконфесійних 0.15. Стрільці походять головним чином з галицьких українців, але певний відсоток падає і на інші частини України. Так,—Угорська Україна дає 0.15, Російська Україна 0.22, Буковина 2.37. Інші краї Австрії дають 0.55 стрільців, Фінляндія 0.03, інші держави також 0.03. Грамотних серед січових стрільців 82.783%, неграмотних—10.117%—про решту немає даних. Цікаві % відношення про заняття та фах стрільців: селянських робітників 0.03, каменярів 0.03, музикантів 0.03, афішерів 0.03, візників 0.03, священиків 0.03, жандарів 0.03, при родичах 0.03, моряків 0.06, лікарів 0.09, гірників 0.12, дяків 0.12, інженерів 0.12, аптекарів 0.12, нафтирів 0.15, кельнерів 0.18, льокаїв 0.18, державних слуг 0.27, артистів 0.34, інших 0.36, залізничників 0.52, учнів реальних шкіл 0.55, учителів середніх шкіл 0.55, державних урядників 0.64, адвокатів 0.80, купців та промисловців 0.83, народних учителів 1.56, учеників фахових шкіл 1.81, приватних урядників 1.97, учеників учительських семінарій 3.79, студентів вищих шкіл 6.95, робітників і зарібників 11.69, ремісників 13.68, учнів гімназій 17.49, хліборобів 26.47.

Отже з цих даних можна констатувати, що майже всі фахи взяли участь в січовому стрілецтві, кожен клас і навіть професія мали в ньому своїх представників.

Що до літ уродження січових стрільців, то тут статистика дає такі цифри: 1900 р.: 1.03, 1882 р.: 0.21, 1884 р.: 0.24, 1889 р.: 0.43, 1883 р.: 0.46, 1885 р.: 0.55, 1886 р.: 0.98, 1888 р.: 1.50, 1887 р.: 1.59, 1898 р.: 2.76, 1890 р.: 2.76, 1892 р.: 5.84, 1891 р.: 3.81, 1897 р.: 8.21, 1893 р.: 10.24, 1896 р.: 15.55, 1895 р.: 17.06, 1894 р.: 18.4. Статистичні відомості, наведені автором, не-вичерпуючі. Так, напр., нема відомостей про % відношення між старшинами і звичайними стрільцями; нема також відомостей про те, чи служив хто з стрільців у війську до війни, про жонатих і не жонатих і т. ин. Взагалі ця статистика вимагає певних корективів і добре було би, як би майбутній історик січового стрілецтва звернувся на це особливу увагу в цілях більшої точності і повноти цифрових даних про справу.

Інший матеріал, уміщений в книжці О. Назарука, мав би власне бути ілюстрацією та фактичним доказом до тієї характеристики, яку дає автор нашим січовим

стрільцям: „Офіцери перворядних армій уважають наших хлопців рівними своїм, Московське військо найбільшій респект має перед пруським військом і перед українськими стрільцями. Наші хлопці вирости в очах московських офіцерів, що зустрічалися з ними в боях, просто до легендарної величі“ (стр. 146). Що січові стрільці хороші, організовані і дужі духом військового завзяття вояки, це справді так. Але в книжці ми знайдемо мало матеріалу, який би скріпив наведене запевнення автора. Він не подає оцінки удільної ваги од участі січових стрільців в тій чи іншій військовій операції, як не наведе ніде тої оцінки, яку давала стрільцям вища військова влада, що мала можливість спостерігати і оцінювати стрільців під час виконання ними певних бойових завдань.

Може це й не входило в плани автора, але нам здається, що як би автор використав належні „накази“ військової вищої влади, які безперечно мались в штабі Коша, то це би тільки ствердило і скріпило наведену вище високу оцінку стрілецтва, надавши їй більш об'єктивні, а через це і більш переконуючі риси. Не подає автор в своїй книжці відомостей і про окремих, більш визначних провадарів стрільців, їх ватажків або лицарів, що відзначились серед стрільців своїм лицарством та іншими військовими заслугами. Лише часом згадує він про окремі одиниці—популярні серед стрільців, як от сотник Вітовський (стр. 16). Це—дефект в книжці автора: війна творить своїх героїв і серед кожної військової частини визначаються окремі одиниці, що, наче губка, всмоктують в себе найбільш відважливі риси, якими одзначається решта вояків і дають типові зразки військового завзяття.

І все ж той матеріал, що подає його автор, про походи і бої січових стрільців викликає глибоку пошану і признання до цих оборонців ідеї української держави і політичної волі українського народу. З захопленням читаються сторінки, де оповідається про „Одного з тих, що боролися на горі Маківці“ (17—33 стр.). Цей „один“—„звичайний“ собі стрілець Олекса Садженія, безстрашний вояка, віртуоз своєї справи—і з цього боку не зовсім звичайний—що все хоче „до вогню“ і в огні почувває себе наче риба в воді, скажено винищує „москаля“, разом з тим на запитання, „що як війна мине і пройнуть літа“, то про що він найбільш буде пам'ятати?—одповідає: „В горах коло верха Пікут, побачив я

якось хату і увійшов до неї, застав там двоє дітей: дівчинку, могла мати літ 10 до 12 і ще меншу дитину, котру вона бавила. Питаю: „Де тато?“—„Пішов за тренем.“—„Де мама?“—„Велика куля урвала мамі голову.“—„Ви самі?“—„Самі“. Мені дуже жаль зробилося тих дітей і я лишив їм свій хліб.“ Non multum, sed multum! Щось *людяне*, тепле і покоряюче чується в признанні цього стрільця, що пролив кров і сам що-хвилині приносив свою кров в жертву Україні.

З неменчим інтересом читається оповідання про гуцула Звіра, що завзято бився під Синевидськом і в 11-денних боях, один пішов проти 5 москалів, трьох убив, а інших 2 взяв у полон і примусив їх, разом ще з двома захопленими полоненими, везти себе до курінного „на машиновому крисі“ (кулеметі) (54—59); рівно ж оповідання про гуцула Зітинюка, що під час атаки на московській шанці, вибирає об'єктом свого нападу офіцера, dokonує нападу під свистом куль, і все те робить спокійно, не звертаючи уваги на небезпеку (стр. 60-62).

Бої на горі і за гору Маківку коштували чимало жертв обом сторонам. Чи мало полягло смертю хоробрих на тій Маківці і січових стрільців. Не дивно, що про бої за Маківку так часто оповідають автору книжки січові стрільці. Оповідання ці—безпосередні, епічні і епічні. Менше всього оповідачі спиняються на власних заслугах або хоробрих вчинках. Але по за тим епічним стилем і великою скупністю на слова відчувається, що в пам'яті стрільців Маківка надовго залишиться, як об'єкт спогадів, як місце де судилося випробувати військове завзяття і силу любови активної січового стрілецтва до ідеї Вільної України.

Не спиняючись на інших розділах книги О. Назарука, присвячених опису багатьох моментів з життя та боїв січових стрільців, мусямо одмітити, що вся вона пройнята такою ж любов'ю і прихильністю до ідеї Вільної України, як і до живих репрезентантів цієї ідеї січових стрільців. Автор любить їх, як кращий цвіт нації, як кращих представників її, він шанує їх, як людей, що в переломовий момент історії рідного краю, з любови до нього, відчули всю історичну вагу моменту і ділами та готовністю жертвувати своїм життям дали доказ невмиручої ідеї Вільної України. Автор оточив стрільців січових певним пієтетом, осяяв їх німбом пошани і слави.

Той метод, яким користувався в цій справі автор, має свої вади і хиби. Вони зазначені були нами в початку цієї замітки. Мимо того, книжка Ос. Назарчука — і потрібна і цікава. Кожен, хто хотів би докладніше познайомитись з січовим стрілецтвом, її обминути не може.

Книжку видано дбайливо: хороший папір, розбірливий шрифт, багато гарно виконаних ілюстрацій з життя січових стрільців, портретів і краєвидів, з'язаних з походами стрілецькими, справляють найкраще вражіння.

Шляхом старих помилок.

Стаття священ. О. Ходзицького.

426 К. Ванькович. Свящ. Історія Старого Завіту. Для початкових шкіл і домового вживання по програмі міністерства народної освіти з поясненням прообразів і морального значіння старозавітних подій. Проскурів, 1918, 40 стор. ц. 1 карб.

Перед нас—спроба за наших часів першого, наскільки мені відомо, підручника по закону Божому, уложеного мовою українською. І ось саме через те, що ця невеличка книжечка на 40 стор.—перша ластівка, перший камінець шкільно-підручничкової літератури української по Зак. Бож. вона зачіпає багато питань цілком принципового значіння.

Мимоволі спливають в пам'яті власні законовчительські спостереження і бажання... На протязі 18 років законовчительської праці мені доля одважила бути сумним свідком того, як під синодальною російською опікою майже кожного року робились спроби поладити наші законовчительські злидні що до підручників і що до поліпшення релігійного впливу на шкільні покоління нашої молоді... І всі ці заходи ні до чого ліпшого не доводили, бо провадились під ненатуральною опікою, під зовнішньо-наданими завданнями і механічними засобами. Всі ті гнилі піклування над релігійною освітою й вихованням молоді доводили кінець-кінцем лише до того, що майже вся вона ставилась байдуже, або й вороже до нашої церкви і віри, цього величезного й могутнього фактора культурно-духовного поступу людини,—і зверталась за натхненням на працю життяву до інших джерел... Тай чи могло бути инакше? Спершу гадали поліпшити справу збільшенням учебного матеріалу, за-для чого роз-

горнули програми середньої школи до меж ледве що не богословського факультету. А коли це не тільки не допомогло, а ще більш поцувало справу, почали знову обмежувати і скорочувати програми, додаючи до них штучні завдання моралізування й апологетизму проти безлічі нових вільних напрямків релігійної думки й життя. Ніщо не помагало, бо сама провідна ідея, заложена як підвалина до підручників і до навчання, була випадкова й хибна.

Сумні то були часи, але вони вже минули. Стала доба можливостей серед обставин вільного життя збудувати як найкращі умови за-для релігійної освіти і виховання нашої шкільної молоді, щоб знову повернути її до старожитньої дідівської віри, цього занедбаного й забутого джерела невичерпного натхнення і засполювання самих величких ідеалів для творчої праці у всіх галузях життя. Перед нас тепер встає на всю свою постать завдання величезної, може, історичної ваги.—це: релігійно переродити нашу шкільну молодь, будучих діячів на безмежному полі нового національного життя.

Багато тут залежить від особи законовчителя, але, може, ще більш—від добрих підручників. Це завдання ми виконаємо тільки при умові рішучого розриву з казенною і мертвою минувиною. Але нині є небезпека задовольнити пекучу потребу в підручниках по Зак. Бож. простим перекладом з російського. Це було б історичним гріхом професійним!.. Отож застережемося від некорисної роботи перелицьовування російської спадщини що до підручників по Зак. Бож. на українську мову. Це перш за все. Хай краще на якийсь час ми зостанемося без підручників: будемо катехитувати (навчати зі слів), аби не робити першої невдалої спроби, бо, по-народньому прислів'ю, „лиха біда—початок“. Перш над усе необхідно обережно й різнобічно обміркувати, яку провідну ідею повинно покласти за підвалину до шкільної законовчительської праці, як і які саме за-для цієї мети творити підручники.

Та „священна історія Старого завіта“, що лежить перед нами як раз і робить вражіння саме того відродження на українському ґрунті російської спадщини. В 20 уступах своєї книжечки автор містить всю старозавітню історію, що надто вже скупо, алеж діло не в кількості, а в якості. Всі оповідання переказано досить доброю українською мовою, хоча мають й чималу кількість огріхів та хиб. Але всеж таки

ознаки перелицьовування російських вірців настільки значні, що враз кидаються в вічі. Що визначають, наприклад, оті хронологічні дати, що стоять в 4 місцях книжечки (створіння миру за 5508 р. до Христа; всевітній потоп за 3247 р.; призначення Аврама за 2040 р. і Синайське законодавство за 1615 р. до Христа)? Що вони повинні сказати хлопцеві 2-го року навчання в початковій школі? Ще менше розуміємо, що вони покажуть при „домовому вживанні“ історії? Не говорючи про те, що дати ці дуже непевні, вони зроблять на хлопця хіба що вражіння якихсь китайських ієрогліфів, цілком незрозумілих. А в підручнику, та ще й призначеному для широких кол читачів переважно з селян, нічого незрозумілого, або непевного бути не повинно. Зате ми певні, що ті дати заїздили до першого підручника українського по Зак. Бож. від своїх родичів російських, так просто—механично...

Або ще про цитату Св. Біблії. Під кожним § знаходимо ту цитату. Але в підручнику ні єдиного слова нігде не сказано, що то є за скорочення під заголовками §§: Бит. 1 гл., 2 гл., 1—25 ст.; Бит. 3, 1—24; Бит. 4, 1—17... і т. д. на протязі всіх 20 §§ історії. Ще в школі законовчитель догадається, може, роз'яснити значіння тих скорочень. Але хто це зробить при „домовому вживанні“? Безумовно й це—спадщина російська.

Великим ганджем підручника вважаємо й те, що, вираховано його на дуже широкі кола споживачів. Історія призначається не тільки „для початкових шкіл“, але ще й для „домового у(в)живання“. Якого віку будуть ті споживачі? Певне—дитячого, бо це за-для них призначаються „моральні висновки“, що знаходимо наприкінці 9 історій. Але тоді, як уявляє собі автор стан народньої освіти сьогочасної на Україні, особливо в селах? Деж по-за школою навчатися діти користуватися друкованим словом?! А як що автор рахує на читачів дозрілого віку, то до першого сумніву треба додати ще й жаль за майже дарма страчений час на читання історії, бо від того читання не багато користи буде для дозрілих. Отой дуже великий обсяг рахунків авторових на читачів дуже шкодить книжці: для одних вона дуже елементарна до некорисності, для інших—де в чому незрозуміла...

Для авторів перших підручників всякою новою мовою, як от і українською,— дуже важно, хоч і не легко, утворити від-

повідну терминологію, по змозі народню й зрозумілу, але й влучну та добре окреслену. Для авторів українських підручників це завдання особливо трудне, бо ми дуже звикли до терминології російської: і от що його робить?—чи ту російську тільки фонетизувати, чи шукать на рідній мові відповідного терміна. Тут часто й справедливо закладають на кованість слів. Що до автора цього першого підручника, то повинно зазначити, що історично богословська терминологія його не завше стала, а часом і дуже штучна, цеб-то кована. Наприклад, він видимо не встановив, яким словом йому зазначати мир—вселенну, і от в одному місці пише „світ“, в другому „мир“, а, розповідаючи про створіння Боже в перший день, слова Божі подає так: „нехай буде світло“. Історія під числом 2 має такий штучний і невдалий оглав: „Впад прародителів у гріх“. Є в автора зайва й неопустима стилізація: в перекладі 4-ої заповіді Божої по-українському слово „суботній“ перекладається „святешний“, а після слів „день сьомий“ в дужках додається „недільний“. В перекладі 10 заповіді слова: „ні раба его, ні рабині его“, передаються так „ні його наймита, ні його наймички“.

Про мову ми сказали вище. Тут додамо, що ми б тільки бажали в підручнику, особливо для початкових шкіл, бачити простішу салядню мови, цеб-то щоб думки автора висловлювались короткими енергійними реченнями на взірць біблійної мови. Ті енергійні речення роблять добре вражіння на дітей, гарно вкладаються в пам'ять і навіть виховують дитячу волю.

Шрифт друкарський вибрано влучно: він прозорий і не дрібний. Але що до друкарських помилок, то їх дуже багато. На кінці книжечки помилок показано тільки 18, але в дійсності їх в багато разів більше.

Треба ще сказати кілька слів про саму душу підручника, про його провідну ідею. Провідна ідея, це — справді душа кожної книги. Вона повинна оживляти мертві рядки книги і відбиватись на думці й серці читача, втілятись там і панувати в настроях і вчинках. Яка ж провідна ідея у автора історії? Він зазначає її в підзаголовкові своєї книжечки, обіцяючи дати історію, „з поясненням прообразів і морального значіння старозавітних подій“. Але по нашому переконанню за провідну ідею це служити не може й висовуватись на перше місце при будіванні старозавітньої історії не повинно. Гадаю, що сам

автор це почуває. Він сам певне добре бачить, що не в кожному навіть з 20 оповідань, які ним обрано за для підручника, є прообрази, і не до кожного можна прибрати відповідний і натуральний моральний висновок. В 20 оповіданнях знайшлося тільки 8 прообразів, і тільки до 9 з оповідань можна було додати моральні вроки. Є більш поважне й самостійне завдання для старозавітньої історії. Моралізування ж, особливо коли воно провадиться урочисто, як у автора, дуже небезпешне, неприємне, а частенько й шкодливе.

Саме натуральне завдання старозавітньої й новозавітньої історії—закласти перші підвалини, заготовати перші камінчики для будівлі релігійно-філософичного світогляду дитини. Звідкіля—мир; звідкіля—я сам; за-для чого мир, я сам і всі люде; хто то є Бог; що то за істота; які його відносини до мене й миру; чи завше споконвіку так зле жилось людам на землі; чи завше так і буде житись; звідкіля мирове лихо і всі біди, як хвороби людські і смерть як людська, так і всього живого; світове жадання щастя; бажання спасення через Христа; підтовлювання до його людей?—і т. п. Ось які питання повинна освітити й розв'язати для дитини старозавітня історія відповідно духовному стану дитини, освітити в яскравих рисах і енергійних виразах, щоб вони зробили глибоке вражіння на дитину й заховались у неї в пам'яті й серці на ціле життя. Моральні погляди дитини на цьому ґрунті натурально почнуть формуватись в свою пору під впливом новозавітньої історії, цього природнього найкращого джерела найвищої християнської моралі. Що це натурально саме так повинно бути, видно з того, що Св. Євангеліє до головних питань старозавітньої історії вже не звертається, воно вважає їх вже розв'язаними і на підставі їх будує свою мораль величчу.

Цієї ідеї за мету навчання старозавітньої історії наш автор не мав, а може про неї й не догадувався. Це видно з того, що він навіть зовсім проминув оповідання про щасливий стан прародителів в раю, а обмежився де-кількама словами про це в різних місцях (стор. 2, 3 и 5) книжечки. Та й взагалі перші історії він розповідає так звичайно, так по-казенному, що яка небудь ідея нігде не підкреслена й яскраво не проступає.

От же через те підручник п.-о. Ванькевича зостається без оживляючої його душі, а так тільки є доточним гостем під

обличчям „моральних висновок“ до священо-історичних оповідань.

Цей капітальний дефект підручника можна полагодити тільки переробкою всього підручника, починаючи від першої його сторінки й кінчаючи останньою. А до того часу книжечка п.-о. Ванькевича зостанеться тільки невдалим прищипком російської ягоди до українського стовбура. А наскільки користним,—це хай присудить сам автор.

Драматичний мотлох.

Стаття Л. Старицької-Черняхівської.

З приводу драм О. Островського. *)

Всім відома сцена з Гамлета, коли Гамлет, обурений хитруванням Розенкранца та Гільденштерна бере з рук музика дудку і, подаючи її Розенкранцові, прохає його затрати на ній. Розенкранц відмовляється, виправдуючись тим, що він ніколи не вчився грати на дудці.—„Так як же ти хочеш грати на людській душі?!“—скрикує з обуренням Гамлет. Ця сцена з Гамлета згадується мені завжди, коли доводиться говорити про сучасну драматичну продукцію українську. Вона велика. Дійсні драматичні письменники пишуть мало,—надолужують невігласи. Вони видають свої твори, розсилають їх по редакціях, по дирекціях труп, розносять по приватних помешканнях,—імпортують як найкраще свій крам,—люде практичні.

Звичайно, кожна література має, мабуть, такий драматичний мотлох і може не варто було б говорити про нього, але у всіх цих драмах єсть дві спільні риси, досить характерні:—абсолютний брак драматичної техніки та наслідування кінематографу, і чувається, що в цьому з'явиську є щось більше загальне, ніж проста невдатність авторів.

Здається, що „удільний в'єс“ драматичного мотлоху навіть підупав останніми часами. За добрих старих часів не було драми без монологів. Хвилини напруженої боротьби душевної героїв п'єси переказувалися завжди монологами. Таким чином автор драматург, що вже, він не був плохим,—все таки розумів, що в драмі він мусить дати нам переживання людські, еволюцію душевної боротьби.

В наші часи, цілком слушно, в реальну драму не вводять монологів, проте переказати душевні переживання героїв

без монологу,—спосіб далеко художніший, але й далеко складніший: треба опанувати всією гамою людського життя і викликати з нього всі згуки, всі нюанси. Цього не кожен досягне, а через те драма лишається без головного свого елемента життя людської душі.

На кін виступає новий чинник—кінематограф.

Кінематограф—те-ж драма без душі.

Що б справити вражіння на людину, кінематографічна драма мусить показати на екрані силу зовнішніх рухів, надмірного телесування героїв, якого і в житті не буває, силу несподіваностей, різного страхіття і т. п. Тонкі Чехівські модуляції зникають,—рвучкі, різкі несподівані зовнішні переміни опановують драму, а драматичний мотлох в першу голову.

Для ілюстрації наведемо дві п'єси Олелька Островського,—„Стрільці“—драма на 4 дії та „Гетьман Іван Мазепа“.

В драмі „Стрільці“ сюжет, що найновітніший,—війна і події в Галичині. „Знакомий“ письменник Верба має „екзотичну“ жінку Альоїзу, з якою вони шалено кохаються, провадиться екзотична сцена кохання, але тут з'являється „знакомий“ музикант Волинець. Ремарка автора: „Він середнього росту. Голова й лице голі. Погляд очей гострий гіпнотизуючий, над ними п'явками звиваються чорні, густі брови. Чоло характерне вдалене“. Словом—„неотразимь“. Між Альоїзою і Волинцем був роман, але Альоїза не хоче його згадувати. Альоїза—особа вражлива, натура тонка, „екзотична“,—побачивши свого колишнього коханця „вся тремтить“ і звертається до нього „первою“:—„Та не витрищайте так свої баньки!“ Починається сцена д. Волиця з „чужою скрибкою“ це б то з жінкою д. Волиця.

Діалог екзотичний.

Волинець. Ти забула коли я тебе купав в пахощах дорогих перефум. Твоє тіло зіткане з молока і крові (цікаво знати на якому верстаті можна ткати молоко? при відсутності мануфактури це було б надзвичайно добре приладдя! Л. С.); з голови й до ніг завітчував квітками. Ти вже забула про це? Забула?

Альоїза „(хоче коритися його погляду) і згадує звичайно „перефуми“.

Одначе спогади викликають обурення Волиця і він звертається до Альоїзи з та-

*) №№ зреценз. кн. 427, 428.

кими щирими словами: „Тобі бракувало мужчини і ти зупинилась на мені“.

Знайомі ноти?

Екзотичною Альоїзу розчулює щира тірада, Волинець благає її покинути чоловіка. — „Наше життя буде одна казка, нескінчене свято, каже він, і наче сталевим обручем бере Альоїзу силомиць в обійми“, але тут „входить Юрій і каменіс“.

Ефект.

Звичайно, Верба виганяє Альоїзу, але як людина запопадлива, дає жінці і паспорт і білет.

Друга дія відбувається через 4 місяці в кавярні у Львові. „Знакомитий“ музика Волинець грає в ресторані в оркестрі, а потім „іде з мисочкою між гостей“. Крім цього артистичного завдання є в нього ще друга спеціальність, — він „крамарь жіночим тілом“, він продає свою Альоїзу всім офіцерам у цьому-ж ресторані, щоб зібрати більше грошей, пояснюючи, що „все людське щастя залежить від грошей. І коли знаходяться покунці кохання, — то в цім те-ж нема нічого ганебного“. Потки знов знайомі тільки... „quod licet Iovi“...

Екзотична Альоїза, нічого не маючи в принципі проти цього, заявляє тільки: „все ж приемніше з гарним, чим з бридким“...

А потім іде гидка сцена Альоїзи з хорунжим, в якій виявляється, що Альоїза досконально переводить свою діяльність. Далі іде неможлива сцена з поручиком.

Альоїзу збирається бити поручик, а хорунжий погрожує їй: „Вважай, коли зі мною що станеться, то застрелю, як собаку“.

Але „знакомитий“ письменник Верба вже тут в ресторані... *Альоїза раптом побачила біля колумни Юрія. Її всю стріпонуло і вона, як сніг, впала йому під ноги.*

Екран...

Що, до чого, через що...—абсолютно незрозуміло. Який душевний перелом, чи то „здвиг“ утворився в душі Альоїзи і самого Волинця, що вони обрали такий шлях життя—цілком невідомо. Але які ефектні рухи,—чоловік з'являється біля колумни, грішна жінка падає йому, як сніг, під ноги. Хіба ж не кінотеатр?

Третя дія, — і брат, і чоловік дорікають Альоїзі її брудним життям. В самий розпал сцени між чоловіком і жінкою, починається конференція літераторів, яких скликав Юрій Верба для обміркування питання про Україну і Малоросію, право на

національне самоозначення, федерацію, самостійність і т. д. Громові тіради Юрія.

Сцена закінчується цілком слухним питанням одного з літераторів:—Позвольте, я тогдa не понимаю, зачѣмъ насъ сюда позвали.

Четверта дія — і Юрій, і Альоїза, і брат її, Розлуцький, на Карпатах.

Юрій з'являється на горі. Ремарка: *„В оркестрі мелодрама піано „ой нема то краю над ту верховину“.*

Сліпий батько Альоїзи нагодився на вершечку гори і по голосу пізнає своїх дітей. Сльози й радість;—мелодрама.

Починається бій. Сестра-жалібниця Галя виносить на руках пораненого. Москаль конає, але перед смертю провадить довгу промову на тему: характеристичні риси Українського народу. Нарешті, виконавши волю автора, вмирає остаточно. *„В оркестрі мелодрама. Гарматний гук трясить скелю“.* Починається атака, Юрія вбито. Альоїза розливається трагічною тірадою.

„Апофеоз — в віддаленню Вільна Україна“.

Чи-ж не сценочка?

Я навмисне спинилася на розгляді цього твору, щоб читач міг навч побачити, що це за драми. Чи є в них хоч зерно того елемента художности, що, мов прожектор, прорізує темряву чужої душі і серед мінливих з'явищ життя знаходить керуючі сили, провідні думки.

Це щось безталанне, неграмотне, переписане газетними тірадами, ілюстроване кінематографічними позиціями й присмачене позиченими міркуваннями що до торгу жіночим тілом!...

Драма „Іван Мазепа“ відрізняється від першого твору лише тим, що вона історична.

Розвиток дії збудовано на тих самих підвалинах, це-б то на піску,—його нема.

Мазепу введено в пьесі і як політичного діяча, і як коханця. Що до першого, то роля Мазепи обмежується лише тим, що він вислухує різні розмови,—полковників, царя, пані Дульської, Войнаровського та інших. Самого Мазепи з його великими політичними замірами з його глибокими ваганнями й переживаннями немає зовсім. Тільки на останній сторінці драми Мазепа заявляє глибокодумно: *„Я чую, що смердить недобрим, я можу втратити булаву“* і ухваляє не їхати до царського війська.

Це Мазена—політичний діяч, Мазена—коханець жагучо кохає Мотрю, сватається до неї, після бешкету, що підіймає в його господі пані Кочубей—виражає Мотрю додому.

Далі,—жодних відомостей про відносини Мазени до Мотрі і її до нього, про його душевні переживання, і тільки з останніх рядків пьєси ми довідуємося, що Мотря вийшла заміж за Чуйкевича. Мотря приїхала в Білу Церкву, благас пустити її до гетьмана, але гетьман не хоче знати зрадниці і говорить: (ремарка—„твердо“) — „Скажи пані Чуйкевич, що мене не має дома“.

На цьому й кінчається драма.

„Не прийняли съ визитомъ“. Історичний бік драми складається з двох елементів розмов дійових осіб про історичні події і різних уступів з великої історії Грушевського, та історичної характеристики дійових осіб, та тогочасних відносин,—студій самого автора.

Дякуючи йому, ми дізнаємося, наприклад, що Мотрона Кочубейвна була особою самого останнього поведження. В першій дії Чуйкевич свариться на неї кулаками і кричить:—„Ой паскудним смердить! Хрест мене вбий, як тільки застукаю вас вкупі, обох битиму“. В другій дії Мотренька цілується з джурою Мазени і веде досить слизьку сцену і т. д.

Автор дає нам милу картину патріархальних родинних відносин генеральної старшини. Пані Кочубей говорить дочці: „Ах, ти непутня дівко! Ії аби-но штани, вже й

роскисла, вже й повисла на губах, як клочча на тину!“ Мотря відповідає матері:— „Роззявили ротяїу, хоч колесами їдь. Я вас не прохала, щоб ви мене на світ плодили... В мене батьків сім байдаків, а восьмий нагромається коло Дніпра“. Далі сцена набирає ще більш кінематографічних окрас.

Мотренька (плює їй (матері) в лице).
Тьфу тобі межі очі, стара відьмо!

Кочубей (кидається до неї). Дочко!
Мотренька. Тьфу і тобі в стару бороду!
Нестотно перекупна в „Зайцях“.

А єсть-же спеціальне зібрання листів Мазени та Кочубея, що так добре характеризують тогочасні родинні відносини. В своїх листах до сина старий Кочубей не вживає навіть слова „мати“, а пише з шанобою „родшая вас на главу тяжко заслабла“. Слово „мати“ здається йому не досить респектабельним.

Та все це не про д. Островського. Однакова його недбалість і що до історичного боку пьєси.

Щоб заграти на дуді, треба перше навчитись, а щоб грати на людській душі,—невже для того нічого не треба?

Кожна галузь мистецтва має свою техніку. Співець, музика, маляр перш за все мусить опанувати теорією і технікою свого мистецтва. Література і особливо драма мають і свою теорію, і свою техніку. І коли б пані драмописи студіювали хоч трохи найкращі твори літератури,—вони-б не писали того, що пишуть тепер всі оті Островські, Колесниченки та безліч їм подібних...

Критика і бібліографія.

І. Історія.

429 *Микола Костомарів.* Історія України в життєписах визначніших її діячів. Перекладив *Олександр Барвінський.* Друге видання, ілюстроване, з портретом автора на спомин 100-літніх его родин. Накладом Книгарні Наукового Товариства ім. Шевченка. У Львові, 1918. Ст. 493.

Життєписні нариси визначних діячів нашої історії належать до кращих зразків творчости Костомарова, як історика-художника. Тут власне виявився з особливим блиском його таланти відреставрування на тлі сухих і скупих історичних відомостей живих образів далекої минувшини, влучних і

майстерних характеристик. Сюди вложив він своє розуміння цілої історичної концепції минулого рідної землі, вложив свої симпатії й антипатії. Не раз тут художник і політик змагався з істориком, хоч і не змагався з історичною правдою. Всі ці нариси, од князів Володимира й Ярослава і кінчаючи Дмитром Ростовським і Мазеною творять ніби одну спільну історію України в біографіях її видатніших діячів, а життєпис Богдана Хмельницького становить цілу окрему монографію, ніби скорочений виклад відомої трьохтомової праці Костомарова про славного гетьмана.

Нариси ці було переложено на українську мову Ол. Барвінським і друкувалися у Львівській „Правді“ й окремими випусками сорок літ тому назад. Розуміється, видання це давно зробилося бібліографічною рідкістю. Нове видання—саме тепер на часі; воно особливо може придатися тепер, як помітна книга при шкільній науці рідної історії в школі.

В тексті уміщено кілька десятків портретів і деяких історичних малюнків. Мова перекладчика, як взагалі у д. Барвінського, дуже добра, хоча, розуміється, з певними ознаками місцевого галицького нарічча.

Д. Дорошенко.

430 *Др. Богдан Барвінський. Оповідання з рідної історії. Жовква, 1911 р. стор. 190. Ціни не зазначено.*

Писати підручники—річ дуже нелегка, особливо підручника по історії. Далеко не кожна популярна книжка по цій галузі знання може служити підручником.

Від порядного підручника для середніх шкіл по історії ми маємо право вимагати того: 1) щоби він був досить повний, щоб-то давав той мінімум знання, який необхідний для кожної людини, що має претензію називатись інтелігентом; 2) щоби разом з тим він був короткий і вивчення його можна було-б вмістити в невелику кількість тижневих лекцій, що призначаються шкільними планами для шкіл середніх; 3) щоби він одмічав те, що з'являється важнішим і головнішим в ході історії і обминав ті подробиці, які не грають великої ролі для розуміння даної історичної епохи, але непотрібно обтяжують розум і пам'ять учня; 4) щоби він був цілком об'єктивний, безсторонній, з тим може бути лише винятком для історії спеціально рідного краю, щоби він будив почуття патріотизму, але не шовінізму; 5) щоби він був написаний ясною, зрозумілою мовою.

Чи задовольняє тим вимогам книга д-ра Барвінського? — Вона дає необхідний мінімум знання, але лишень в історії політичній і військовій, що до історії культури, вона зачіпає її тільки злегка, зовсім обминаючи історію соціально-економічну. Написано її досить коротко і цілком пристосовано до протягу гімназичного курсу. Вона дуже гарно одмічає те головне, що з'являється характерною рисою епохи, про менш важне згадує, але у вставках дрібним шрифтом, неважні ж подробиці зовсім обминає. Вона могла-б називатись цілком об'єктивною, коли-б в питанні про унію не

виявляв автор свого католицького світогляду, хоча треба визнати, що робить він це дуже обережно; однак такі вирази, що „грецька церква попала в схизму“ (стор. 84) цілком недопустимі. Книжка будить патріотизм в учневі, але ніде не грішить проти історичної правди, а тому її ні в якому разі неможна назвати шовіністичною. Врешті, що до мови, то хоча вона дуже звичайна і зрозуміла для галичанина, однак вимагає значних поправок, щоби бути зрозумілою і для учня з України.

Таким чином книжка д-ра Барвінського могла-б бути уживаною для шкіл середніх на Україні, але лишень в тім разі коли її буде виправлено згідно зробленим вище увагам, щоб-то, коли її буде доповнено нарисом соціально-економічного розвитку людности, коли будуть викреслені всі вирази, які виявляють католицтво автора і коли буде виправлено мову книжки.

До цього мусимо додати, що уміщення в додаткові вибору з літописних оповідань можна признати дуже влучним, а також що вибір образків (числом 53) надзвичайно гарний і безумовно допомагатиме учневі в розумінні найголовніших історичних фактів.

К. Лоський.

II. Публіцистика.

431 *М. Драгоманів. Листи на Наддніпрянську Україну. Видавниче товариство „Криниця“ у Києві. 1917. Ст. 123, ціна 2 руб.*

В 1892—93 роках відбувся на сторінках галицько-українських часописів надзвичайно цікавий обмін думками про національну справу українську між двома видатнішими українцями того часу—Драгомановим і Грінченком. Цей обмін думок вилився в переоцінку цінностей українського національного руху з погляду двох важливіших течій серед тогочасної нашої інтелігенції—радикальної, яку представляв собою Драгоманов і поступово-національної, яку репрезентував Грінченко. Грінченко виступив (під псевдонімом П. Вартового) першай на сторінках „Буковина“ з гарячою критикою „українофільства“, головні представники якого, проголосивши на початку 80-х років принципи „аполітичного культурництва“, звели своє українство до академічного студювання мови, історії й етнографії, не залишивши слів жодного місця для національно-громадської роботи. Ставлючись негативно до російської культури на Україні, Грінченко, яко представник тої громадської групи, яку він називав тоді

„свідомими українськими націоналами-народолюбцями“, покладав головну вагу в розвитку національної свідомості серед українського громадянства і серед народніх мас. Він уважав, що „національні питання тільки там можуть поступитися назад перед соціально-культурними, де нації, яко нації, не погрожує ніяка небезпечність“¹⁾. Українська нація з цього погляду дуже загрожена, одже їй треба насамперед культурного розвитку на національному ґрунті. Грінченко вважав тоді, що українські націонали-народолюбці мусять зріктися поки-що всяких заходів коло радикальної одміни сьогочасного ладу на Україні, маючи на увазі сьогочасну, а не ту, що ще колись буде працю. Він думав, що „ніхто ще не сказав у справах соціальних певного слова такого, що на його, яко на непохитну правду, можна було би цілком зіпертися, одмінюючи соціальний лад сьогочасний, та що ніякі одміни не зможуть пособити, коли люде, що за-для їх учинено ті відміни, не досить культурні й освічені, щоб увести їх у життя і належно з їх користуватися“²⁾.

Драгоманов дав свою відповідь на сторінках радикального „Народу“. Вбачаючи в писаннях Грінченка прояви українського націоналізму, який побиваючи націоналізм московський з його претензіями на самобутність, сам оперує методами такої ж самобутности що-до українства, вирішуючи питання „своєю мудростю“, „своім умом“, „на глазомъръ“, Драгоманов протиставляє йому свою улюблену ідею: „космополітизм в ідеях і цілях, національність в ґрунті і в формах культурної праці“ (ст. 42). В протилежність Грінченку, котрий в усьому українському рухові першої половини XIX ст. бачив хитання між любов'ю до етнографічного українства й прихильністю до московської державности і початок демократичного напрямку й національного самопізнання веде тільки од Шевченка, Драгоманов показує, що „свідомий лібералізм, як і свідомий демократизм зародився на Україні вже після смерти наших автономних інституцій і далеко більше на абстрактно-європейському, ніж на історично національному ґрунті“ (ст. 6) і появився не на українській, а на російській мові (В. Капціст, Полетика, Рилесв). Так сталося, що „нові європейські ідеї демократизму і лібералізму, котрі згодом мусяли довести освічену громаду українську й до

національного автономізму, появилися на Україні в перший раз не в українській одежі, не на українській мові, а на російській“ (ст. 15).

Відповідаючи Грінченкові на його закиди українським письменникам першої половини XIX в. в сервілізмі перед московським урядом, Драгоманов зазначає, що Московське царство, не дивлячись на всі свої хиби і на все те лихо, яке наробило воно Україні, все-таки „було певною організацією громадських сил, до котрої пристала й наша Україна, і котра виповняла й наші національні задачі з того часу, як історія склалась так, що ми самі собі не могли їх виповняти“ (ст. 19). Такими національними завданнями вважає Драгоманов увільнення України від насильства татарсько-турського і від підданства польського. Одже, виповнюючи ці завдання, московський уряд як-раз і викликав цим сімпатії таких українських письменників як Гулак-Артемівський, Квітка, пізніше—Стороженко. Лібералізм і демократизм Шевченка, переданий ним усьому українському рухові, як вважає Грінченко, — пояенне Драгоманов не стільки його геніяльністю, скільки впливали європейських ідей через освічених представників українського й російського панства: „геній Шевченка мав дечому навчитись і від таких панів, котрі бачили світа й знали більше як він; від себе особисто Шевченко привносив своє мужицтво, свої спомини... і вже з суми всіх цих елементів, а не з одної геніяльності вийшла національна свідомість і народолюбство Шевченка“ (ст. 27).

Обороняючи Костомарова, Куліша й себе самого од обвинувачень Грінченкових у „спантеліченню“ українського громадянства недостатчею витриманости в національній справі й прихильністю до російської культури, Драгоманов виясняє, що як раз в то-ті роки, коли „в Росії серед українських кружків зменшилась національна виключність, коли почали висуватись на перший план інтереси об'єктивної науки, а в белетристичці цілі соціально-психологічного аналізу“—українська наука й література стояли зовсім не низько. У 80-х же роках, коли формальний націоналізм запанував над космополітичним науково-соціальним напрямком,—„в літературі на українській мові видно явний упадок ідейний і навіть чисто літературний“ (ст. 37).

На закиди Грінченка радикалам в легковаженні української мови, в зневазі до націоналізму, Драгоманов одповідає викладом свого profession de foi: „ми, каже він,

¹⁾ Б. Грінченко, листи з України Наддніпрявської. Київ, 1917, ст. 111. Ред. див. „Книгарь“ ч. 3-е, № 127.

²⁾ Там-же, ст. 115—116.

признаємо національності, як очевидний факт, як результат певних природних і історичних обставин життя народнього; ми признаємо важність найвиднішої національної ознаки, народньої мови, як способу морального звязку між людьми. Ми признаємо не тільки право живих груп людей, в тім числі і національних, на автономію, а й безмірні користі, які виносять люде від такої автономії. Тільки ми не можемо шукати собі провідних думок для громадської праці, культурної, політичної і соціальної, в почуттях і інтересах національних, бо инакше ми б заплутались в усяких суб'єктивностях, в лісі історичних традицій і т. д. Ми шукаємо таких провідних і контрольних думок в наукових виводах і інтересах інтернаціональних, вселюдських. Через те, коротко кажучи, ми відкидаємо не національності, а націоналізм, а надто такий, котрий себе сам виразно протиставляє людскості, або космополітизму; ми не признаємо примусових думок і почуть, котрі видаються за національні, ніяких обовязкових історично-національних святощів, а надто ненавистів до других національностей... (ст. 41). Я навмисне зробив цю довгеньку виписку, бо тут найповніше сформулював Драгоманов свій погляд на справу національну, погляд, який одстоював у цілому ряді інших своїх писаннів.

Драгоманов блискуче розбиває погляди націоналів-народолюбців про потребу зріктися усяких заходів коло політичної самостійності української, доводячи, що без політичної самостійності, чи автономії, не може бути і автономії національної, але не бачучи ґрунту для державного сепаратизму українського, він вказує на повну можливість політичної й національної автономії української на ґрунті земської самоуправи (ст. 47).

Відповідь Грінченка на уваги Драгоманова викликала з боку останнього нові статті (вже в „Буковині“), де Драгоманов, полемізуючи з окремими думками свого опонента, дає перегляд думок видатніших діячів українських про національну справу українську в Росії й в Австрії, переносючи головну увагу на Галичину, де в ті часи (початок 30-х років) тільки й можливий був отвертий національно-громадський рух. Він характеризує важніші течії громадські в Галичині—москвофільство, народовольство й радикалізм, радючи українцям російським іти вкупі з останнім.

Я не буду зупинятися на перепітнях дальшої полеміки між двома талановитими

публіцистами, полеміки, яка має інтерес вже по тому одному, що велася вона в достойному поважної теми об'єктивному тоні, з блискучим багатством аргументації й оригінальних думок з обох боків; скажу тільки, що вона в цілому дала систематичну ревизію встановлених поглядів на українську справу—громадську й літературну. Грінченко в більшості погодився з думками свого опонента. В своїй практичній роботі він пішов цілком в тому напрямі, який обстоював Драгоманов, коли радив наповнювати українську роботу живим, загальнолюдським змістом. Як „Листи на Україну Наддніпрянську“ Драгоманова, так і „Листи з України Наддніпрянської“ Грінченка зберігають, на нашу думку, свій інтерес і досі,—не тільки з погляду історичного: не вважаючи на радикальну зміну політичних обставин, сучасний читач не мало користного може зачерпнути для себе з думок про справи й відносини міжнаціональні, які у нас не належать ще до питаннів цілком і безпосвотно вирішених. Можна пожалкувати тільки, що „Листи“ Грінченкові мусіли дождати 25 років, щоб побачити світ окремим виданням, а „Листи“ Драгоманова,—щоб вийти виданням другим, по першому, яке й у свій час (1894 р.) було майже недоступним для широкого громадянства на нашій Україні¹⁾.

Д. Дорошенко.

432 *Володимир Гнатюк. Національне відродження австро-угорських українців (1772—1880 р.р.) Видання союзу визволення України. Відень, 1916. Ціна 80 сот., 65 ст.*

Не багата у нас література, де-б трактувалося про минуле і сучасний стан національно-політичного життя українців в Австро-Угорщині. Брошури Василевського, Доманицького, Яриновича, праця співробітників „Української Життя“, статті Єфремова, Франка, Драгоманова, Лозинського та инш., розсіяні по різних виданнях. Тим-то не можемо не привітати брошури д. Гнатюка, хоча й виданої ще в 1916 р., але ж яка попала до нас тільки тепер.

Нового матеріялу людині, яка знайома вже з працями хоча би вище-згаданими, вона не дасть, але для широких кол чятців змістовна книжечка д. Гнатюка буде дуже цікавою і користною.

¹⁾ Ми не беремо на увагу закордонне видання 1916 року, також мало доступне й мало розповсюджене у нас.

В коротких начерках (трохи суховато) дає автор більш-менш повну картину національного життя австро-угорських українців, крок за кроком, починаючи з 1772 року, коли українці прийшли під Австрію, і доводячи до 80-х років. Розвиток шкільництва в Галичині і Буковині, азбучне, правописне і мовне питання, національна свідомість і москвофільство, преса, розвиток політичного життя, огляд життя громадських українських інституцій — ось на чому зупиняє увагу читача автор.

На великий жаль, картина не повна; не маємо даних за останні десятиліття (в інших місцях, правда, автором доповнення зроблено), свіжих цифр, освітлення фактів вчорашнього дня, але, не дивлячись на це кожний читач, познайомившись з цією працею шановного автора, буде добре уявляти собі, яким шляхом народ „хлопів і попів“ перетворився в „націю“. Кожному читачеві стануть ясними ці надзвичайно важкі обставини, серед яких жив і працював народ український в Австро-Угорщині і при яких все-ж зумів врятувати себе од повної асиміляції, яка йому загрожувала. Через те і не так вже важливо для нас, що подані в брошурі д. Гнатюка цифри устаріли, що багато нових фактів, нових імен можна навести, важливі дійсно ті висновки, які з наведених фактів та цифр виходять. Через те то брошура д. Гнатюка з цікавістю і користю для читача читається тепер і буде читатися й потім.

Видано брошуру гарно,—так, як давно вже не видаються брошури у нас, і коштує вона не дорого.

Л. Бурчак.

433 Захалавна книжочка. Видали полонені Українці табору Вецляр. Вецляр, 1916 р. стор. 62 in 32°, ціна 20 пфен.

434 Голос пробудженого Українця, написав Полонений. Бібліотека полонених табору Зальцведель, ч. 1. Зальцведель. 1916 р., стор. 16 in 32°, ціна 8 пфен.

„Захалавна книжочка“—це збірка „вибраних творів полонених українців, це данина їх солідарності і пошани до світлич робітників „Союза Визволення України“, які, „з'єднані єдиною святою метою служення рідному народу,—прийшли в невольничі табори і дали нам змогу прилучитися до їх праці—національно-суспільного освідомлювання наших темних мас“. І так збірка є наслідок тої праці. Складається вона з 23 номерів: віршів, нарисів і суспільно-політичних статійок з приводу різних болючих питань, що так трівожили полонених українців. Центром того всього є війна. Її причини, її риси і наслідки.

Досить переглянути заголовки номерів, щоби переконатись, скільки нових і цікавих питань підняла війна в голові кожного полоненого. Але кіль-

кість тем не говорить ще про широту, про оригінальність і глибину трактовки тих тем. Читаючи цю книжечку, треба не забувати хто її писав і в яких умовах. Найслабшими є тут вірші, ця найбільш удосконалена форма Української літературної творчості. Дужчими є статійки, що торкаються справ серйозних і складних. Тим часом з тих спроб пера полонених віє одним духом: високою ідеєю любові до рідного краю, ненавистю до війни, до рабства і темноти. І сміливо можна сказати, що коли це все писали не удосконалені в тій праці письменники, то зате люде свідомі своїх завдань, щирі патріоти, і інтелігенти в дійсному розумінні того слова. Люде, які в неволі, серед ворогів і на чужині досягли того, що повинні були мати дома у ріднім краю—цілковитої свідомості, хто вони і яких батьків діти.

Те-ж саме свідчить і „Голос пробудженого Українця“, але з тою лише увагою, що авторові не вдалось як слід опанувати тими проклятими питаннями, що штовхнули його до пера. Видко, що автор ще не з'ясував собі добре того всього, про що почав мову, і вийшло воно якимсь хаотичним і блідим.

Тим часом ці книжечки уявляють з себе цікава і оригінальне явище—з ними треба познайомитись не з-за змісту їх, а як з фактом значної ваги в нашій політичній життю.

П. Богацький.

III. Красне письменство.

435 *Іван Липа. З нового світу, повість.* В-во „Шлях“, № 16. Київ. Стор. 24 in 32°, ц. 65 коп.

Перед нами лежить книжечка українського письменника—Івана Липи, письменника, імя котрого траплялось зустрічати читачеві в періодичній пресі не з учорашнього дня, але разом з тим цілком невідомого сучасному читачеві. Його літературна доля є загальною долею дуже багатьох українських письменників — його читають, забувають і зовсім не знають, бо твори його досі не видані, розкидані по різних виданнях, а література не занотувала серйозною, докладною статтею його довголітньої двадцяти-пятилітньої праці. І чи не смішно, а разом з тим й не сумно, що за 25 літ своєї літературної праці письменник тільки ось тепер з'явився в літературі першим окремим виданням свого твору, яке й дає нагоду говорити про його? Страшна, убійча доля українського письменника! Письменника, який друкується з 1892 року в журналах, альманахах, газетах, котрий й сам видавав і редагував альманах „Бягаття“, писав поезії (псевдонім — Петро Шелест), прозу, критичні і публіцистичні статті. Написаного ним не вбереш у кілька томів, а в люде він виходить книжечкою, якій в нормальний час ціна раптом коповик.

Але можна сказати — яскравий, дужий і оригінальний талант вмів же пробити собі дорогу й серед наших українських нетрів, а хто зостався невідомим, то значить не грав його талант привабливим, чаруючим світом оригінальності. На це мусимо сказати — вже одно знайомство з повістю „З нового світу“ свідчить, що маємо перед собою працю солідного, вправного белетриста і тонкого, оригінального психолога. А головне — письменника з власним обличчям, з певним стилем. Коли його мініатюри й новелки викликають думку про манірність, про вишуканість форми і поверховність, то не всі й не завжди, а повість, що читаємо тепер, свідчить одверто про свій, йому одному властивий, стиль автора, про його уміння і конечну потребу заглиблюватися в інтимні психічні переживання. Коли вважати, що творчість є уміле сполучення двох реальностей — зовнішньої й внутрішньої, то стилем художника будемо вважати його уміння опанувати зовнішнім і віддати у розпорядження внутрішньому стресві його душі.

В д. Лици є своя улюблена форма, своя мова — не така барвиста й легка, але оригінальна й тісно сполучена з психологією твору і своєї теми. Це автор вже певної школи і досить високої артистичної культури. Змістом своїх творів він бере не зовнішню подію, а внутрішню, прояви психічного життя людини і тому й немає тут інтригуючої фабули, цікавого для поверхового читача змісту. Вабить він не фабулою, а психологією, і в цій сфері автор почуває себе дома. Правда, шкодуємо, що не доводиться бачити більші твори, але й в тих мініатюрах та повісти маємо перед собою цікавого, оригінального художника, вартого багато-багато пильнішої уваги видавців, а тоді критики і читачів.

„З нового світу“ — є повість зраненого серця. Художник, покидаючи старий світ — в буквальному й переносному значінні, — посилав своїй дружині, з котрою пірвав все, свою сповідь. Коротко переказує він цілу повість свого дружинного життя — від часу, коли зустрічався в господі її першого чоловіка і до останньої хвили, коли мусів сімулювати свою смерть і тікати в „Новий світ“. Фабула повісті аж надто тривіальна: Покохались і подружились двоє. Зустрівся третій. Жінка зрадила, а звідти і розрив з нею. Але повторюю, що не змістом зовнішньої фабули цікава ця повість, а характером, психологією, внутрішньою акцією. Це був шлюб „на вірі“ між кращими осо-

бами, які в основу свого шлюбного життя поклали, крім любові, ще й високу Правду. І коли Правду було зганьблено, забруднено і страчено, — тоді нічого більш не зоставалося, як розірвати звязь дружинного життя... Психологія тих моментів — складає головний зміст і інтерес оповідання.

Ця невеличка повість незвичайно цікава ще й тим, що звертає увагу читача на сферу людського життя, яка в наш революційний час зосталась й зостанеться старим, запліснявилим болотом, де гинуть людські кращі, тончі, шляхетні душі. Це особливий світ, який не зміниться від революційних переворотів, бо базується лише на вищій культурі людського духа. А без неї тут, як, правда, й всюди, буде вічний прах. „З нового світу“ — є чудесною ілюстрацією того.

Видавництву порадимо, коли кращі, оригінальні речі не сила видати більш чещурно й багатше, то хоча б пильнувати про бездоганність тексту. Коректура вражає страшеною неухважністю до видання.

П. Богацький.

436 *Іван Косинин.* — Бібліст. (Нариси з американського життя.) Видавнича спілка „Книгозбірня“ ч. 7. Київ. 1918 р. ст. 40 in 16^o. ц. 65 к.

Двойко невеличких оповідань незнамого у нас на Україні письменника — І. Косинина, маляють настрої й відносини американські в гуртах пресвітеріанських сектарів — біблістів, здалеку подібних по характеру своєї віри до наших адвентистів.

В оповіданні „Бібліст“ автор розповідає про одного з таких побожних сектарів, що вже належав до тих „щасливих вибранців“, „які можуть розмовляти з Христом й чути музику його серця“, але ж це не завважає тому вибранцеві найшідліщим способом визискувати бідних робітників та ошукувати всяку голоту. В другому — „Five o'clock“ оповідається пригода з скрипаком-українцем, якого було запрошено грати в пресвітеріанській церкві на концерті. Його гра на скрипці захоплює пресвітеріанців; вони запрошують артиста ва „five o'clock“, ле він знов грає ту ж саму пьесу, а потім розповідає її зміст. Виявляється, що пьеса зветься „Русалкою“ й малює красу жіночого тіла. Це страшенно обурює побожних сектарів, шокірує їхні релігійні почуття.

Оповідання І. Косинина мають певну цікавість як з огляду на зачеплені ним теми, так і тим, що змальовують мало відоме нам життя янкі, повних безмежним

повабом до злата й усякої користі, й одночасно перенятих ханжеською побожністю. Але ж з боку художнього оповідання ці не уявляють собою цінного придбання для нашої літератури. Написані не майстерно, тяжкою, місцями зовсім незграбною мовою з великою примішкою американських слів та виразів, якими автор ціби навмисне хизується; з силою повручених на американський кшталт українських висловів (напр. „фалюючі груди“, „ручку, яка колись дотикала кляватури“, „мешти“, „акомпанямент вигранів“, „екрипочка в футералі“, „з вимушеною дистинкцією своє повне, обтиснуте горсетом, тіло“... і т. п. без кінця). Дуже псуєть оповідання ще й непотрібні публіцистичні вставки, зроблені автором зовсім недоречно, а також претензійна дотепність письменника, що нагадує невдалі переклади з старо-халдейської мови, наприклад: „я поділю американців на дві категорії та називатиму: „людина в штаних“ або „людина в снідниці“... Тепер людина в широких, закачаних штаних дивилася на мене, мов китайський осел, перед яким замкнули біблію“... „Я... дивився подібно тому українцеві, який приглядаючись акторам китайського театру, дивується непомірно“... і т. д.

Може все те на американців „ділає вражаючо“, але ж на нас робить вражіння не дотепу, а безпорадної вимучености й нудної балаканини. Все це значно зменшує вартість оповідань молодого письменника, небажана потворна манірність якого може зовсім убити інтерес читача до його творів. Що ж торкається хиб мови, то треба вважати гріхом видавництва, що воно випустило цю книжечку без попереднього її зредагування.

Зовнішня книжечку видано досить чепурно, тільки варт було би „Книгозбірні“ вже змінити незграбну віньєтку на обкладинці своїх видань.

В. Диканський.

437 П. Драганець - Бродівський. Під шелест листя. Видання П. Драганця. Видання друге. Сторінок 39, ціна 1 р. 25 коп. Київ, 1917 р.

На останній сторінці обгортки сам автор написав на свій твір „Під шелест листя“ рецензію „і теплу і захоплюючу“—тільки не читача, а д. автора, бо через цю саморекламу читач одразу ставиться до книжки з якоюсь осторогою і недовір'ям.

Прочитав я всю книжку досить старанно і уважно, але спитайте мене—про що

саме в ній написано,—я на це запитання не зумію нічого сказати. Читач навіть не догадався б,—через що книжку названо „Під шелест листя“, колиб сам автор не пояснив цього в передмові.

В книжці д. Драганець коротенько і наївно оповідає про свій песимістичний настрій („Кудою йти“, „Життя моє“), про кївські контракти, про практичні поради (швидче—забобони) сільського пасішника, про 17 жовтня 1905 року, подав витяги з листів закоханої панни і переклад псалми з пісень царя Давида. Тільки одну річ і можна вважати оповіданням, це—„За чиясь провину“, але й ця дрібниця настільки тенденційна і з життєвого боку неправдива, що не має ніякої вартости, бо хто повірить авторові, щоб селянські читачі української газети хоч і в дореволюційні часи божеволіли від переслідувань урядників та старшин, це—наївна вигадка автора.

Д. Драганець і сам передбачав хиб своєї творчости і в передмові до другого і третього видання звертається до своїх майбутніх читачів з такими словами: „сюди (в книжку) зібрав я все, що найкращого за декілька юнацьких літ утворила моя думка та фантазія під шелест листя паволоцького саду і околишніх лісів... Щиро прошу я свого давнього приятеля-читача, за давнім письменником: не клените, но исправльше, чтите“... Але з цим проханням треба було б звернутися в першу чергу до коректорів, які виконали свої обовязки кепсько; що ж до читачів, то їх автор не докличеться, бо книжка не має ніякої цінности.

Ціна маленької книжечки в 39 сторінок—1 р. 25 к.—дуже висока, хіба що для заможних авторових приятелів.

П. Гай.

438 На дозвіллі. (Веселі оповідання з різних мов). Упорядкував В. Старий. Книжка третя. В-во „Сміх“. Київ, 1918 р. Ст. 128. Ціна 1 карб.

439 Для дорослих казки та легенди. Упорядкував В. Старий. Книжка четверта. В-во „Сміх“. Київ, 1918 р. Ст. 128. Ціна 1 карб.

„Сміх—ознака дужої людини“, а тому „нехай-же живе Сміх—окраса людського життя!“ З такими тезами й гаслами виступило Видавництво „Сміх“, видаючи свою першу книжечку.

Чи маємо-ж ту красу в цих останніх двох книжечках?

Безперечно!

Видко, що й „веселі оповідання“ й „казки та легенди“ було підбрано для цих книжечок рукою досвідченої людини, яка не допустить влитися брудній хвилі непевних „теревенів“ у чисту мелодію сміху.

Та, на жаль, мусимо підкреслити деякі хиби... От-же, поруч таких соковитих і барвистих оповідань, як: Яблука (М. Фішер), Оборона (К. Мендес), Як дядько Поджер вішав картину (Джером К. Джером), подибуємо такі бліді й сумнівної вартости малюнки „міщанського“ життя, як: Входи́ни (О. Димова) або—Сільське господарство (Рода-Рода).

Можна гадати, що упорядчик збірника мав на думці показати всі нюанси сміху, але мимоволі випустив з рук нитку певної градації й через те деякі оповідання стоять якось осторонь і не відповідають загальному тону книжки.

Що до „казок та легенд“—то й тут, поруч з легендами О. Уальда, Ч. Вуда, О. Куприна вміщена досить сіренька українська легенда „Чортова земля“ або „Чорти та нюхари“. Безпретензійна українська легенда про „Горілку“ поруч легенди О. Уальда „Суд небесний“ виглядає так, ніби хтось наші прості мвлі кактуси-будяки, од яких так спокусливо пахне медом, посадив серед родо,—філо—й інших „лендронів“.

І в цій книжці немає сталої градації, помітно, що складена вона за дуже короткий час.

Це-що до змісту.

Що-ж до зовнішнього вигляду—треба підкреслити досить слабу коректу: багато випущених літер і друкарських помилок, які часом затемнюють зміст надрукованого.

Але це все можна пробачити виданням „Сміху“, бо вони мають свої великі плюси: 1) портативність і дешеву ціну книжок, а 2), саме головне, що в обох книжках є справді чарівний сміх—„окраса людського життя“.

Обидві книжечки мають певне право на перебування в кожній інтелектуальній українській родині, бо цілком того заслуговують і шляхетністю сміху й гарною мовою перекладів.

Т. Каракащенко.

IV. Педагогика і школа.

440 Фізична термінологія. (Російсько-Українська). Уложив педагогічний гурток слухачів Вінницького учительського інституту. Вінниця, 1918 р. Ст. 32. Ціни не зазначено.

Маємо, дяка Богові, ще одного „Дубняка“ чи, власне кажучи, твір цілого

гуртка „Дубняків з Вінниці“. Инакше привітати цю термінологію неможливо, як би ви того не бажали. Беремо, напр., перші 12 сторінок фізичного словничка—на сто сорок з лишком слів налічуємо по-над 50 легенько „українізованих“ і тільки решта—сяк-так перекладені на мову українську. Часто, навіть, неможна розібрати—котра половина словника російська, а котра українська: арфа—арфа, астрономія—астрономія, атмосфера—атмосфера, блок—блок, вал—вал і т. д. Навіщо така німа термінологія, до чого?

В передмові пани упорядчики „термінології“ чим-дужч поспішають захватитися від шрапнелі рецензентів до міцного й безпечного бліндажика, на дашку якого старанно зазначають: „ця фізична термінологія не уявляє з себе „самостійних творів“ невідомих і невідповідальних (?) авторів, а цілком взята в переробленні (!) з галицьких підручників“.

Взяли, переробили, постановили—лічить не зайвим її надрукувати і поширити серед других відповідних наукових (?) кружків (!) учащоїся молоді“. Дуже шкода!

Але не будьмо „голословними“, перейдемо до дужче „українізованих“ та перекладених термінів, маючи на увазі, що „в круглих скобках зазначені паралельні терміни, котрі „гурток“ вважав кращими за галицькі і котрі більш відповідають народнім виразам Російської (?) України“.

Почнемо хоч би з 6-ої стор.—Башня—вежа (башня?), а чому не „башта“; вогнутый—вгнутий, звонокъ—дзвінок (звоник?); изолировать—з'ізоліровать, хіба це слово можна прочитати і хіба це не „самостійний“ переклад, иней—иній, а „наморозъ“? Клапан—затичка (а не розірве паровика, коли всі „клапани“ поробляться „затичками“)? Котель—кітел і так далі, без кінця.

Чому „федеративні“ термінологи з Вінниці лишають без перекладу такі слова: зарево (заграва, луна), звено (кільце), опилки (тирса), патрони (набої), скорость (швидкість), фаза (одміна, квартира), янтарь (бурштин)... Слово чести, цанове Дубняки, ці слова суть і в народніх піснях, приказках і в творах „відомих“ та „відповідальних“ наших письменників.

Крім того, в термінології неправди бути не повинно: „улитка“ не те саме, що й слимак (слизень), рычагъ „друком“ бути не може, що-ж до приладу, який зветься „микроскопъ“, то він ніколи „люпою“ не стане.

Всіх помилок подати не можемо—не стане місця, досить перелічених, хіба згадаємо ще тільки за „ссучу помпу“ (насосъ всасывающей)—дотепний вираз!

Дивно стає, як люде не розуміють двох річей: 1) що український книжковий ринок може обійтися без „ссучої“ з кешень покупців макулатури й 2) чого не знаєш, про те не говори, а особливо—не пиши.

Чи не можна-б було законодатнім шляхом встановити кару за видання подібних „книжок“!?

С. Паночіні.

V. Видання для дітей.

441 С. Лагерльоф. Три оповідання про Христа. Переклад М. Савицької. Видання Педагогичного Бюро Полтавської Губерніяльної Народньої Управи. 1918 р. Полтава. Ціна 60 коп. Стор. 19.

Три відомих апокрифічних оповідання. Тут в скількох словах вся проповідь Христа про любов до ближніх.

Глибоким жалем, любов'ю та співчуттям пройнято першу казку про пальму, що, по слову дитини-Христа, схилилась і нагодувала своїми фініками бідних Йосифа та Марію. Любов'ю та жалем заповнює серце читача друга казка про глиняних пташок, що злінив Христос, а Юда товче ногами. Ще більше любови, жалю і справжнього співчуття до стражденного чоловіка-Христа бачимо в маленькій пташки—червоної шийки. Серце не дає їй спокійно дивитись на муки Христові на Голгофі.—„Які жорстокі люде,—думає пташка,—їм не досить того, що вони прибили на хрест цих трьох мучеників; навіщо-ж вони ще наділи на голову одного з них терновий вінок?!“ Серце пташки примушує її покинути на якусь хвилину маленьких милих діточок. Безсила, маленька кидається вона на поміч Розп'ятому. Невелика та поміч: маленьким дзюбом вириває вона з тернового вінка один шпильок, що встромився в чоло Несчасного...

Нехай кричать проти цієї книжечки ригорісти всіх напрямків егоїстичних течій соціальної філософії, доводячи докази непотребности такої літератури, що м'ягчить серце людини, що викликає напів-сентиментальні почуття, що проповідус „стару непотрібну“ мораль, але їх крик буде безсилим зойком, бо слово правди і любови знайде завше дорогу до душі маленького читача, на якого числить ця книжка.

Зовнішній вигляд цієї брошурки, виданої чистенько на гарнім папері, з кількома відповідними малюнками,—приємний оазис серед теперішнього сірого мотлоху, що зветься сучасною книгою.

П. Синицький.

442 „Дід та баба та курочка ряба“, казочка в малюнках *Евгени Балутти*, видання Педагогичного Бюро Палтав. Губерн. Земства. Полтава, 1918. Стор. 8 in 4-о, ціни не зазначено.

Перша казочка, яку наше дитяче вухо вперше почуло від мами, або батька чи няньки. Стара і наївна казочка.

І в малюнках, ілюструючих її, заховано д. Балуттою і безмежну простоту її і наївність і *couleur locale*, який надає рисункам характер дійсно-український. Добродушний дід, що зазнав багато де-чого на світі, але заховав все ще не малу дозу дотепного гумору, і баба—пекотуха, з якою дід за все життя своє з нею ні до чого мабуть не договорився, і курочка-ряба—сама *sancta simplicitas*,—все це робить вражіння миле і приємне, а просте схематичне виконання рисунків, влучних, характерних та позбавлених подробиць, викликає повне задоволення.

Проф. М. Бурачек.

443 *Надія Кибальчич*. Дитячі оповідання: Малий Ніно. Спогади кота Сивка. Бібліотека „Молодість“. Видання друге. 63 стор. ціна 80 к. Київ. 1918 р.

Маленький збірничок з двох оповідань. В першому оповіданнячку—„Малий Ніно“, мова йдеться про селянського хлопця за часів Гарібальді. Оповідання страшенно розтягнуто, з зайвими довгими описами переживань дитини, які зрозумілі тільки дорослим читачам.

„Ніно заліз у виноград і скрутився там. Почув він щось зовсім чудне і незрозуміле: все мов стало инше. І листя на виноградах инше, і гори инші, і люде инші—все стало прехороше і таке, мов він його вперше тільки тепер справді бачив... Він мов тут і не тут... мов він і не він... Хотілося когось боронити, хотілося йти на небезпеку, хотілося співати, слухати співи, музику“.

Для дитини-читача цей опис переживань надто складний. Також багато місця в оповіданні відбірають великі описи природи.

Головна тема цього оповідання—як селянський хлопчик зважився на героїчний вчинок: провів повстанців-гарібальдійців вночі через кручі і гори до призначеного місця і вернувся до-дому. А до основної теми приточено, приплутано зайві епізоди—з Петро, з карточкою Гарібальді.

Друге оповідання—теж безкінечно довге,—в якому Кіт Сивко розповідає про свої пригоди. На жаль, нічого оригінального, комічного, веселого і цікавого в ньому немає. Теж довжелезні описи і кімнати, і люде, і котів—докладно і нудно. І знов переживання кота переказано довго і неймовірно. Навожу частинку довгого монологу—яких єсть багато:

„Я не міг зрозуміти, як я міг те зробити! Як я міг з'їсти всю рибу! Я найвся тієї пахучої смачної риби так, що мені було важко, а їм (хазяям), наче на глум, покинув по одному шматочку покуштувати. Який я безсовісний! Який я злодій непертворений! Як я міг їх так скривдити!“—і т. д., і т. д. без кінця.

Мова в обох оповіданнях—сіра, бліда. До того всього доданий малюнок kota, дуже погано виконаний.

Невдала й думка видавництва—з'єднати в одну книжку ці два оповідання. Вони підходять під інтереси дітей різного віку. Той, хто вже зрозуміє оповідання про Ніно, не зацікавиться пригодами kota, а кому цікаво про kota почитати,—той ще не спроможеться зрозуміти „Малого Ніно“. Краще-б було друкувати їх окремо.

Обкладинка хоча й претензійна (друковано золотом) але-ж невдала: ні по малюнку, ні по виконанню.

Н. Христо.

444 *В. О'Коннор - Вілінська. I. У школі* (сценка на I дію). *II. Подруги* (сценка на I дію). Київ, 1918 р., стор. 16, ціна 35 коп.

Хоч деякі педагоги й вважають дитячий театр за річ антипедагогічну, але все ж таки значна більшість їх погоджується на тому, що драматичні постановки сприяють відкриттю нової сили в дитині, і використати цю силу в педагогічних цілях можливо найкраще на дитячих святах-спектаклях, бо ж на них дитина виявить свою самодіяльність, творчість. Звичайно, не треба тільки змінювати завдання дитячої розваги-вистави з завданням справжнього театру, а, головне, слід дуже обережно ставитися до вибору відповідних п'єс. Отоді спектакль внесе в сіру шкільну буденщину нову свіжу течію художніх інтересів; через участь у виставі прокинуться творчі сили в душі дитини, вона призвичаїться виступати публічно, правильно володіти мовою, голосом, рухами і т. ин. Шкільні вистави як найкраще можуть сприяти вивченню історії рідного народу, його побуту, поглядів, звичаїв, оточення та вбрання. Але ж незрозуміла, беззмистовна, чужа душі дитини п'єса може всю цю велику справу зовсім знівечити.

От, маючи все це на увазі, ми й не можемо визнати „У школі“ та „Подруги“ за сценки, які б були придатними для шкільних вистав.

„У школі“—це, власне кажучи, не сценка, а проста розмова між дев'ятьма школярами та вчителем, що пробувають тут „дієвими особами“.

Не знаю, що б придбали собі діти, коли б довелось їм прослухати цю „сценку“ на протязі якихсь п'ятьох хвилин, а ми можемо, на жаль, сказати тільки одно: „сценка“ беззмистовна, не дає вона й коротесенького малюночка з життя школи, який хоч би трохи міг зацікавити маленьких глядачів, а фінал її сам каже за те, що навряд чи доведеться кому почути з кону таку репліку: „Всі учителі кати“,—що перед завісою повинен сказати учень Данило.

Сценка „Подруги“ по своїй вартості відрізняється від першої хіба тільки тим, що міститься на п'ятьох сторінках та „дієвих осіб“ тільки три.

Самі ж „подруги“—це типи настільки не життєві, вигадані, наскільки кумедні останні слова Насті, де вона, випровадивши своїх товаришок і, углявши, що всі її цукерки, якими вона частувала подруг—з'їдено, так мовила про себе:

„Добра втіха,—тільки втрата.
Самий папір з шоколада“...

Книжечку видано досить чепурно, але ж в ній злибуємо силу помилок і чимало кумедних виразів та зворотів.

Рими в віршу не додержано і зрифмовано так: „спізнюся“ і „Ганусю“, „жарти“ і „питати“, „дорожні“ і „кожний“, „Вкраїні“ і „долини“, „кохані“ і „зрана“ і т. ин. Багато таких виразів, як от: „Розманижилась хоч в ліжку!“ „Вуса ти йому підвій!“ „Проучує завдання!“ „Річки втікають“ (це б то впадають?) і багато інших.

Наводити приклади коректурних помилок, то треба переписувати мало не всю книжечку.

Олекса Діхтярь.

445 — 447 „Читанка“, „Кобзарик“, „Червона хусточка“. Вид. „Нашим дітям“. Київ, 1918 р. По 13 ст., кожна кошт. 10 коп.

Ці три книжечки належать до цілої серії дешевих дитячих книжечок, ілюстрованих п. Павловичем.

Матеріалу для читання за винятком Червоної хусточки (відома всім „Красная шапочка“) в цих книжечках дуже мало, а через те головний інтерес їх полягає в ілюстраціях. На всіх малюнках п. Павловича, що очевидно присвятив себе ілюструванню дитячих книг, відбилась приємна охайність, зворушуюча неудоконаленість і майже дитяча невпевненість. Все це не шкодить його фігурам людей бути часами типовими й виразними. Більшість малюнків свідчить про любов художника до свого діла, а на визерунках з царства рослин відбився декоративний талант художника. Відсутність доброї школи видно, правда, в рухах, пропорціях, так і в техніці штрихового малюнка.

Вражає неприємно в роботі п. Павловича, надто слабенький рисунок тварин, чого ніяк не можна вибачити, бо тварини в дитячій літературі і особливо в літературі для дітей дошкільного віку займають виключне місце. Це зовсім рівноправні персонажі казок і оповідань за-для дітей, й прості оповідання про наївні хитрощі, жадність, злобу, доброту—без участі тварин, не завжди були-б для них цікавими. А через це малюнки тварин повинні бути більш-менш типовими і правдоподібними для кожної породи зокрема. Тим часом у д. Павловича зроблено ілюстрації аби-як (напр. 3, 4, 5 до „Червоної хусточки“). Щож до ілюстрацій в „Кобзарик“, то в ньому як малюнки окремих фігур, так і пейзажі зроблено теж без потрібної уваги. Але ж нема чого доводити, що до класичного матеріалу треба підходити з повагою і вдумливістю. „Читанка“ робить найбільш приємне враження. Малюнки передають знайомі і зрозумілі дітям сценки з дитячого життя та родинних відносин.

Художник П. Ланин.

VI. Справочники.

448 Товариські забави та ігри. Вид-во „Книжки для всіх“. Накл. У. С. С. Ів. Масвсько-го. Львів, 1917 р. Ст. 56. Ціни не зазначено.

Впорядчик невідомий, але в „змісті“ книжки (ст. 56) сказано, що автор передмови Д. Забудько; можна бути певним, що й цілу цю книжечку зложив він, бо й „стиль“ і мова, починаючи від першої сторінки до останньої, однакові.

Книжечку складено з метою — дати „підручник забав та ігри товариської“ тим

людям, які по „тяжких цілоденних трудах“, зійшовши до гурту, хочуть забавитись. Отже, коли так, маємо „першу ластівку“ в цім наурямі, бо всі ті збірники „забавок“ та „розваг“, які до цього часу зьявлялися на ринкові, було пристосовано передо всім для дитячого вжитку.

Треба занотувати дві дуже сімпатичні риси (виразно галицького походження), які знаходимо не тільки в передмові, а й по всій книжці: жорстока боротьба з картами— „... карти з порядної української хати треба викинути!“ й 2) за всяке порушення умов гри—кара грошова на користь різних українських інституцій („рідна школа“, „укр. захоронка“ і т. д.).

Але перейдемо до розгляду того „цікавого“ матеріялу, який обіцяє нам Д. Забудько в своїй передмові. Гри та забави в цім „підручникові“ цілком „революційним шляхом“ поділено на такі відділи: різні забави, гри в фанти, збірні товариські забави й научні гри. Кажемо — цілком „революційно“, бо такі з забав, як „рисункова“ (ст. 52) або „рухові вправи“ (ст. 53) ніяким чином неможна віднести до відділу „научні гри“. Знов — є такі забави, які з однаковим успіхом можуть бути й серед „різних забав“ і серед „ігор о фанти“.

Далеко зручнішим був би поділ забав на „забави на повітрі“ й „салонові“ або „хатні забави“, а потім перших — на „забави з особливими приладами“ (гра в пилку, в обручі) й „забави без приладів“. Що до „вартости“ самих забавок, то вони, за винятком двох-трьох, дуже цікаві й дійсно зможуть бути веселою розвагою для зібраних. Мова книжки дуже проста, трохи може— „загалицька“. Видано книжечку чепурно, на гарнім папері, майже без коректурних помилок. В одній лишень забаві „Гуси та вовк“ (ст. 14) чомусь випущено цілий „артикул“, відсутність якого понижусь захват і „темп“ забави.

Хто знає, яка нудьга буває часом на зборах малознайомих людей, що абсолютно не знають, як збавити час, той щиро привітає появу цієї книжки й побажає їй найширшого розповсюдження.

С. Паночіні.

VII. Мистецтво.

449 *В. Модзалевський.* Основні риси українського мистецтва. Малюнки Павла Діденко. Видавниче т-во „Сіверянська Думка“. Чернігів. 1918, ст. 32, ц. 85 коп.

Молоде чернігівське видавництво випустило книжечку д. Модзалевського про наше старе ми-

стецтво, видану недавно по російському, — в українському тексті. Це дуже добре. Книжечка д. Модзалевського цілком заслуговує уваги і широкого розповсюдження. Автор в доступному, популярному викладі знайомить читальника з головними елементами й формами українського мистецтва (переважно в минулому) з обсягу архітектури, орнаментики, малярства й різьби, з головними зразками старого нашого народнього мистецтва, на яке тільки недавно, порівнюючи, звернули свою увагу дослідники й музейні керманічі (вироби шкляні, металеві, дерев'яні, килими). Свій виклад д. Модзалевський ілюструє знімками з пам'яток будівництва й зразків мистецьких виробів, взятих з чернігівських музейних колекцій. Малюнки виконано літографським способом. Виглядає книжечка, як на наші часи, дуже чепурненько.

М. Жученко.

VIII. Поезії.

450 *І. Котляревський.* Віргілієва Енеїда. Передрук першого повного видання з 1842 року. Накладом Книгарні Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові. 1918. Стор. VI+228.

Відомо, що за свого життя Котляревський так і не побачив повного видання своєї Енеїди. Виготовлений ним текст вийшов у Харькові лише через 4 роки по його смерті (1842), виданий Волохновим. Текст цей повинно вживати, яко основний текст Енеїди. Позаяк видання 1842 р. є бібліографічний раритет, ми не можемо не вітати факт його передруку Науковим Товариством у Львові.

В передмові до цього передруку д-р Щурат зьясовує історію чотирьох видань Енеїди (1798, 1808, 1809 і 1842 р.р.) і перелічує цілком слушно зроблені зміни в правопису поеми. На жаль, не сарізь їх додержано. Зазначу хоча би на форму „зроблят“ замість „зроблять“ (стор. 79). Подібних помилок кілька.

Але, крім оговорених в передмові змін, знаходимо деякі, з котрими вже ніяк не можемо погодитися. На стор. 89 бачимо написання „царюок“. Правда, так галичане вимовляють, але Котляревський так не вимовляв, і тому безумовно треба б було заховати написання „царьок“. Бо инакше треба писати не „тетерю“, а „тетеру“, або „тетер'ю“ і „тетер'ю“, як вимовляють у Галичині.

Здибємо ще помилкове написання „мертвця“.

Книжечку видано гарно.

Ціни не означено.

І. ав. Зайцев.

451 Бібліотена полонених табору Зальцведель. Ч. II. Микола Струмок. На війні та в неволі. Поезіі. Зальцведель. Накладом Союзу Визволення України. 1917 р. Стор. 30. Ціни не зазначено.

До цієї збірки поезій хочеться підійти не з пером критика, а з глибокою побожністю історика, як до людського документу про те, що так недавно минуло і що вже у вирі новітніх подій якось одсунулось на другий план і покривається темрявою забуття.

В немудрих, звичайних римах повстають перед нами образи переживань свідомої національно людини, яку лиха доля кинула на арену братовбивчої війни. В горах карпатських, серед зруйнованих осель рідної Галичини, перед страшним боем, серед рідних сплюндрованих і знівечених країн і людей, потім у таборі полонених співає юнак про свої почуття, згадки, свої зневірри і мрії. Співає і знає:

Так, ми колись розгорнем крила

І полетим у рідний край,

Та тут зостануться могили...

Так, чимало зосталося там могил, де „лягло спочити козацьке біле тіло“, в китаїку не повите.

Забуті, далекі могили ці будять спомини про тих, чім трупом їх начинено. І повстають перед очима уяви страшних почувань, нелюдських мук— всі ті „муки і зла“, що пережили колись душі забутих і близьких нам по крові людей, і нагадують нам обов'язки наші перед їх пам'яттю і тими, кого вони посиротили.

Під впливом цієї позбавленої будь-якої манірності книжечки, снуються і никнуть безсило думки про ту безодню, яку рве гіпертрофирована державність з її примусовою силою між індивідуумом і ідеалом самоцінності його власного „я“. „Левіафан“—державна проковтнув всі ці „я“ і поки що не подавився...

Чи вже й не подавиться?

Пав. Зайцев.

IX. Інформаційні видання.

452 «Відомости про Російську Україну. Видання Союзу Визволення України. 1915 р. Стор. 23. Ціни не зазначено.

Допіру надійшла ця цікава книжечка, складена, як видно з передмови, „в самім початку війни“ й скінчена друком через наступання російського війська тільки в 1915 році.

Інформаційна брошурка Союзу, складена для Укр. січов. Стрільців, дуже симпатично відрізняється від подібної російської жовнірської літератури, як напр., відомі „Бесѣды перновскаго гренадера“ або славно-звістні книжечки видання Фесенка.

Єдине місце на ст. 4 дуже прикро виглядає: „Затямте:—там, на Україні, вже знають за вас і вже вас виглядають!“ і сподом дата—Січень 1915 року.

Це нагадує старі мрійно-химерні твердження про глибоку й широку свідомість національну українського народу, про могутній здвиг воликів під український прапор і подібні вияви патріотичного чуття—і то в той час, коли в нас було тихо, як в усі,

коли все благоденствовало, бо спало. Це єдине „слизьке“ місце в брошурці.

Зміст книжечки—короткий конспект відчитів, що були уряджені С. В. У. в касарнях стрілецьких сотень у Львові. Брошурка подає коротко й стисло головні відомости про адміністративний і громадський устрій в Росії, про загальні відносини на Україні, про духовенство й мійське населення України, про кооперативні й інші приватні інституції: описуючи адміністративний устрій села, автори брошурки пропускають таку важну „персону“, як писарь, а про старосту сказано коротко, що він „при урядованню носить причеплену на грудях білу бляху з написом „сільській староста“.

На ст. 14—15, пишучи про „Земство“, впорядчики брошурки зовсім замовчали про такі школи, як—хліборобські, технічні, ремісничі і т. д., а згадали лишень про гімназії та реальні школи.

Дійсність переконала нас, що на ст. 18 висловлена глибоко помилкова думка: „Жиди здебільшого поступовий елемент і вони проти нас не підуть!! і далі „... горнули на жаль до російської мови але знають і нашу“. Щось не часто ми на те... надбуємо... Сторінки 21—22 присвячені своїм *heneris* інструкції: „що робити по прибутті до села чи міста?“ та про гуртування полків з російських Українців. Треба рішуче підкреслити, що термін „російський“, в приложенню до України й українців, повинно відкинути і лишити тільки як історичну згадку про ті страхіття, які пережив наш край. Чия там ще буде Україна—не відомо, а зараз вона своя, самостійна, а не „російська“, але про це, на жаль, наші письменники часто-густо забувають.

Кінчається книжечка закликком: „Найбільший порядок!!!“, де вимагається від стрільця, аби він був „міцний, як сталь, і чистий, як кришталь“ і ніколи не допускав анархії й сваволі.

Книжечку написано для січових стрільців, і як така—досить гарна. Є два комічних місця, які трохи неують загальне приємне вражіння—1) „Є такі товариства: споживчі крамниці („потребительское общество“) — прикрий недогляд—і 2)—трохи большевицький рецепт—„царські портрети, що висять в канцеляріях, мають бути прилюдно спалені“!?

Коректа книжки майже бездоганна. Папір чудовий. Певне—в свій час, покладене на неї завдання, брошурка-інструкція виконала

С. Паночіні.

X. Музика.

453 *М. Сумцов*. Українські співці й байкарі. Видавництво „Сіач“. Видання друге. Черкаси, 1917 р. Стор. 42 in 16. Ц. 65 к.

Короткий, але яскравий, популярний нарис історії і сучасного стану українських співців, оброблений на підставі широкого знання і щирої прихильності до нашої народньо-поетичної старовини.

Зазначивши співців на Україні-Русі далекого княжого часу, проф. Сумцов переходить до заступивших їх кобзарів, бандуристів та лірників з їх струментами, виявляє, звідкіль повелись ті і другі і яка була їх доля аж до сучасної доби.

Не торкаючись дрібниць, ми б не згодились з шан. автором тільки в одному: як ни дивитися на відношення школи та кобзарів, зазначені Житецьким, все ж таки не можна цілком обходити їх та, крім того, йти в Кулішовім напрямі до признання, боцім то „є досить ґрунта для думки, що українські бандуристи були попередю подібні до болгарських пандурів; у болгарських царів так звали військо, мабуть, передній ряд з музиків; пандури втручались в нутрянні діла і відношини, через те їх залічили в крамольники; царі почали дивитися на них скося і гнати їх, і пандури повинні були перейти в бездомовних мандрюх музиків, иноді були розбійниками і злодіями“ (16 ст.).

Що до байкарів, то, на жаль, проф. Сумцов про них каже зовсім мало (37—39 ст.), тим часом, як на них треба б було звернути увагу тим більшу, чим менше їм цікавились раніш.

Ще одно. Нарис проф. Сумцова читатимуть і широкі круги і учні, а тому краще б було викинути дуже таки „сороміцьку“ пісню на ст. 9.

Проф. А. Лобода.

454 „Шевченкові“. Кантата на мішаний хор з супроводом фортеп'яна (з приводу юбілея століття народження Т. Шевченка (26. II. 1814—26. II. 1914) Слова К. Малицької, музика К. Стеценка. К. 1918. Ціна три гривні. Видання автора.

На превеликий жаль взяв шановний К. Стеценко для своєї кантати дуже мало цікаві слова К. Малицької, як з боку змісту, так і з боку зовнішнього. Слова п. Малицької, крім дуже невеликого змісту, мають великий брак ще в тім, що в них не додержано розміру вірша, і тому, як ни повертає композитор хід своєї мелодії, все-ж таки доводиться йому вживати місця з такими наголосами: „стóвпом огнистим“, „мóстив шляхи нам“ і т. ин. Рима п. Малицької дуже бліда й убога: „сєє—втворєє“, „пророчистих—огнистим“, „гонінєє—воскрєсінєє“.

Це все, думаємо, відбилося і на самому процесі творчості п. Стеценка, бо мало давало йому ліризму й натхнення. Через брак розміру, головна мелодія не досить виразна. Секвентне наростання в crescendo № 5 (стор. 3) досить шаблонне, бо секвенція по своїй натурі потребує більш багатства змісту, щоб не давати вражіння одноманітності. Теж навряд чи можна визнати влучним чергування двох тональностей: C-dur і D-dur“ (№ 6, meno mosso), в тім способі, якого вживає в даннім місці автор, де це мало оправдується голосоведенням. Також можна закинути авторові дуже легкий і дрібний акомпанемент в тих місцях, де автор вимагає від хорового виконання сили (див. Sempre forte в кінці № 7, стор. 5). Загальний стиль кантати одбиває звичайно стиль класичних кантат.

Однак, не вважаючи на вище надані заклики наші про кантату можна сказати, що в ній почувується рука майстра-художника і великий досвід в утворенні хорового укладу. На нашу думку, кантата К. Стеценка повинна мати гарну гучність при виконанні і в супроводі з акомпанементом бути дуже ефективною. Найкраще місце—кінець кантати з наростанням fortissimo.

Лево Ревуцький.

455 *М. Сумцов*. Слобідсько-українські історичні пісні. Видавництво „Сіач“. Видання друге. Черкаси. 1918 р. Стор. 21 in 16, ц. 35 коп.

Автор, йдучи за відомим акад. В. Мілером, має на меті звернути увагу на „територіальні відмінні“ народньої творчості (4 ст.), це б то звязки її з тими або іншими місцевими обставинами народнього життя. Ці звязки автор виявляє на піснях і думах про слобідсько-українську колонізацію, Івана Сірка, Сірчиху та їх синів, слобідську гусарію і про Капниста. Користується автор найбільш „Малорусскими историческими пьсьнями, собранными въ Екатеринославщинѣ“, Я. П. Новицкаго, 1908 р. (див. ст. 24—30 Новицького і 4—11 проф. Сумцова), додаючи до того деякі матеріали Еварницького та інших.

Проф. А. Лобода.

XI, Театр і пьєси.

456 *С. Васильченко*. „На перші гулі“ Жарт на 1 дію. Вид. 3-є. В-во „Криниця“ К. 1917. Ст. 24, ціна 40 коп.

Коли часами серед сірих, вохких, важких хмар блисне й засяє веселий соняшний промінь і нагрів просякне холодом повітря,—стає весело і в душу завітає радість. Таких же почувань зазнаєш, читаючи цей граціозний, свіжий етюд С. Васильченка.

Справді, серед незчислимих „отечественныхъ“ бездар-драморобів, справжніх „скрипоперів та паперописувателів“, що здебільшого бачили село тільки з вікна вагону, не знають ні людей, ні сільського побуту та обичаю, прочитали чи в театрі побачили кілька пьєс Кропивницького, Карпенка та Старицького, й починають незграбно та грубо малювати їх, утворюючи свої.

сенсаційні драми, — творчість С. Васильченка для нашої сцени є справжнім золотим промінем сонця серед темної мряки, що утворюють оті д.д. Колесничанки, Олельки Островські і т. п.

Скомпоновано етюд щасливо, й розкидано по ньому безліч блискучих самоцвітів і виявлено велике розуміння народньої психології. І всі ці елементи пьєски дають чудовий настрій, приємне почуття художньої насолоди од чарівного малюнку краєчка життя нашого села.

Вітаючи нову появу на книжковому ринку цього етюда С. Васильченка, щиро радимо талановитому письменникові працювати як найбільше на користь рідної, ще не дуже багатой, сцени.

Микола Садовський.

457 *Артур Шніцлер*. „Зелена папуга“ (Зелений канаду). Малюнок на 1 дію. Перекл. *М. Вороний*. Видавництво „Шлях“ № 9. Київ. 1917 р. Стор. 53. Ціна 1 карб.

„Зелена папуга“ — сміливий і цікавий малюнок, якого Шніцлер майстерною рукою вивів на тлі французької революції 1789 року.

Екзотичну назву „у зеленого папуги“ має шинок д. Проспера, який міститься в Парижських сутеренах.

Шинок одвідують не самі лишень представники „подлих шарів суспільства“, а й „високі“ аристократи, бо там, в шинку, кажучи словами дієвих осіб — „струшуються їх роспещені почування“. Власне кажучи, цей шинок одночасно уявляє з себе й своєрідний театр, в якому трупа д. Проспера, під його дотепним керунком, „вдає з себе злочинців“, говорить „високим достойникам“ грубіянські речі (ніби жартом) і тим має можливість „висловлювати в очі цьому панству свою думку“. І так на протязі всього малюнка дійсне життя химерно переплітається з грою Просперової трупи... Аж в кінці — гурт повстанців, які брали участь у зруйнуванню Бастилії, потоком заливає сутерен і „наочне“, не по-акторському, показує „панству“, що „пануванню“ його прийшов кінець. Написано надзвичайно живо й барвисто.

На жаль д. Вороний, перекладаючи цю річ, не попрацював належне. Такі фрази, як — „і тим не менш“ (и тѣмъ не мѣнѣе), „за тим припинки не буде“ (затѣмъ остановки не будетъ), або такі слова, як — *лавки* (крамниці), *терніливо*, *нерідко*, дають повне право гадати, що переклад зроблено з російського перекладу, а не з оригіналу. Це вже — зає!

Взагалі — переклад цілком необроблений. „Високі достойники“ говорять як „золоторотці“, а „чернь“ — вживає „панської“ мови.

Навіть така дрібниця, як назва — і з нею зле — на обгортці стоїть „Зелена папуга“, а далі скрізь у тексті „зелений канаду“.

Коректура — злочинна, ганебна.

На кожному кроці — „салдати“, „заминив“ (замінив), „забували“ (замість — забували), „зеспокойся“, і... їм же несть кінця.

Ціна страшенно висока — особливо, коли мати на увазі, що це передрук з журналу.

Все це дуже принижує вартість розглянутої книжки.

Т. Каракашечко.

458 *С. Васильченко*. Не співайте пісні, не зменшайте ночі. Вид. т-во „Криниця“. К. 1917 р. Стор. 48. Ціна 60 к.

Зазначений вище твір — уже не перша драматичка спроба талановитого автора. Поруч з його оповіданнями стали з'являтися і драматичні пьєси; з них деякі, як напр., жарт „На перші гулі“, придбали собі значної популярності своїм блискучим гумором, життєвою правдою, яскравістю постатей і ввійшли в склад постійного репертуару наших театрів та аматорських вистав. В новій пьєсі автор малює нам селянську молодь, яка, зібравшись на хвилину, засиджується на цілу ніч від перших до третіх півнів (такими паузами, між иншим, автор і означає кожен з трьох картин), балакаючи, граючи та співаючи, на втіху кривому гончареві Тихонові і на злість його жінці Палажці. Сюжету, фабули, кругом якої б гуртувалися події, і яка б з'язувала їх в один послідовний логічно необхідний ланцюг, в цій пьєсі власне немає, і це може найбільша хіба її, як драматичного твору. Замість цього тут бачимо ніби випадкове нанизання входів та виходів дієвих осіб і їх розмов, які не раз складаються з епізодичних оповідань, що їх можна б було викинути або замінити другими без всякої майже втрати для цілого, як, напр., оповідання про себе Прісі (I, 11) або Костя (II, 12 і далі), сон Палажки (II, 9) і инш. Зазначена риса, яка б зовсім не кидалась в вічі при иншій формі твору, напр., в оповіданні, навряд чи користна в драмі хоч і такій, що має за головне завдання — утворення певного настрою. Що ж торкається до останнього, то автор тут почасти досягає мети, утворюючи атмосферу молодих веселощів, змішаних з молодим та

лєгким, як вітрець, сумом. На жаль, він його невідомо для чого розвіває останньою картиною раптової пожежі в селі. Ця картина, не підготовлена попереднім, з'являється разом з тим і не художнім контрастом або дісонансом, хвилюючим і викликаючим несвідому тривогу:—в данному разі це просто фальшива нота, яка тільки неприємно вражає. З боку настрою ефект був би більший, як би твір не було ще трохи розтягнуто. Отже хоч цей твір і не можна признати дуже вдатним, але в ньому знаходимо і те, що так милує в творах нашого автора: художню красу, щирість і правду. До цього треба додати прекрасну мову, з якої автор мистецьки користується. Часто де-кількама короткими уривками буденної балачки художник оживляє одразу весь малюнок, як оживив колись крапками в очах весь малюнок учитель Райського в романі Гончарова: тут такими крапками з'являються інтродукція в першій та другій картині (розмови за законом), розмови Костя з Максимом, потім з Горниною і багато інших місць. Епізодичність таких сцен, як ця 9 другої картини (розповідання Палажки про сон) окуплюється смаковитим гумором; вміння ж автора збудувати життєвий і легкий діалог показує в ньому не аби-який хист драматурга. Щиро радимо йому не залишати своєї праці на користь театру, цієї ниви, де у нас, на жаль, виростає багато плевел і мало доброї пшениці.

Ол. Кисіль.

459 *Спиридон Черкасенко. Жах. Драматичний етюд. Вид. „Дзвін“. Стор. 16, ціна 40 коп. Київ, 1918 р.*

В драматичному етюді „Жах“ шановний автор досить влучно з'ясував психологічну картину переживань семьи заможного хуторянина в зв'язку з сучасними соціально-політичними подіями. Зачинившись на-ніч в хаті і позакривавши віконниці, семья переживає паничний жах, сподіваючись помсти від окриджених наймитів та наймичок. „... я, стара людина, вік прожив—нікого й нічого не лякався, а тепер сижу, як злодій який, і тремчу“,—каже старий батько старшим синам,—і далі... „ви доводите людей до того, що треба від них сподіватись лиха... Кого ви лякаєтесь? Вас жахає, що прийдуть ваші скривджені наймити, сплять, пограбують, а то й заб'ють вас“...

Етюд написано в реальних тонах з відтінком символізму, але на-стільки ясно і виразно, що головну ідею п'єси зрозуміє і рядовий читач.

Бажаєм найкращого успіху цій користвій п'єсі.

П. Гай.

XII. Релігія та церква.

460 „Життя Ісуса Христа (Земне життя Господа Ісуса Христа)“ за Євангелієм уложив О. Білоусенко.—Київ, 1918 р., стор. 124, ціна 4 карб.

Книга д. О. Білоусенка—євангельська сімфонія, українською мовою зложена. Як і всяка така сімфонія, вона робить спробу події та оповідання зо всіх 4 євангелій з'язати в один більш-менш натуральний хронологічний ланцюг. В передмові автор зазначає й інші московські праці в цім напрямі: Лебедева, Песоцького, Олександрова, Попова та инш., що стали йому в пригоді при його роботі.

Немає потреби важити книгу д. Білоусенка на вазі біблійної критики, бо вартість книги не в цьому. Також про мову книги та оздобленість її малюнками, взятими з українських „Учительних Євангелій“ 17 віку, не може бути двох думок: вони майже бездоганні. І книга дійсно „оживлює в пам'яті стародавні традиції нашого мистецтва“ своїми ілюстраціями та може бути дуже користним підручником „при вивченні мови“*) Тільки шкода, що в виключно гарно за наших часів виданій книзі д. Білоусенка є чимало друкарських помилок, та що вони зовсім не зазначані в кінці книги...

Яке завдання книги та для чого вона призначається? Як сам автор каже в передмові, книга має „викласти євангельську історію словами самого євангелія“. Автор поділяє ту думку, „що переказ власними словами євангельських подій та євангельської науки убиває дух євангельського оповідання й позбавляє його безпосереднього вражіння біблійної простоти та навіть ясности, через що, між иншим, в середніх школах визнано найбільше відповідним новозавітню історію виучувати по самому Євангелію“. З цих слів цілком натурально можна вивести, що д. Білоусенко, як що не виключно, то між иншим, має за мету в своїй книзі дати підручник Новозавітньої історії для середньої школи. В своїй замітці з приводу „Священної історії Старого Завіту“ п.-о. Ванькевича ми уже говорили про необхідність як для законовчителя, так і для авторів підручників по З. В.,—керуватись якоюсь певною провідною ідеєю. По нашому переконанню, священно-історичні події в школі потрібно трактувати так, щоб допомогти учневі закласти тривкі підвалини філо-

*) Див. рец. С. Гаєвського „Н. Р.“ 19/6 квітня ц. р.

софсько-етичного християнського світогляду. Елементи філософські для світогляду містяться переважно в історії старозавітній, етичні—в новозавітній. Головну роль в виконанні цієї дуже поважної справи відіграє підручник, яко матеріяльне знаряддя. Яким же повинен бути підручник новозавітньої історії? Ще в 60 роках минулого віку один визначний педагог і філософ, українець по народженню, проф. Памфіл Юркевич*) доводив, що в підручнику повинно давати учневі „одно загальне, логичне та законосообразне“ з науки. Це визначення характеристичних прикмет підручника дуже влучне і справедливе. Бо справді: загальність, схематичність та систематичність, це ті головні вимоги від підручника, що сприяють навчанню людини за найкоротчий час чомусь невідомому та розгортають духову самодіяльність та самостійність учня. Тут з'єднуються нерозривно дуже поважні завдання всякого навчання: освіта і виховання.—Цим вимогам не відповідає книга д. Білоусенка, яко підручник... Перш за все зазначимо, що на протязі 124 стор. його книги вміщено 150 оповідань; в такі оповідання, що заголовок їх займає майже більш місяця, ніж вони самі (див. особл. стор. 29.) Ця дрібязковість зміста книги дуже обтяжить пам'ять учня, та навряд чи не поспеє й „безпосередньому вражінню біблійної простоти та ясности“... Бо ще слід додати і те, що хоч оповідання євангельські переводяться в книзі й „власними словами Євангелій“, але дуже в скороченім вигляді: для нільного читача, знайомого з Євангелієм, це зразу видко навіть по підзаголовкам оповідань... Що ж викликало ту дрібязковість книги, яка порушила одну з головних прикмет підручника—схематичність та систематичність? По нашому, це—помилкове бажання автора надати хронологичній сімфонії євангельській значіння підручника. Кажемо: „помилкове“,—бо хронологичність дуже трудно єднається з систематичністю-схематичністю взагалі, а що до новозавітньої історії,—то тут вони майже протилежні...

Досвід законовчительський довів нам, що „навчати дітей новозавітній історії по самому Євангелію“ (або по хронологичній сімфонії його—все одно),—праця не користна, бо з-за деревин діти лісу не встигають побачити...

*) Див. про нього нашу ст. „Проф. П. Д. Юркевич. Очерк життя и релігійно-філософск. міровоззріння“ в журн. „Віра й Розум“ за 1914 рік.

Св. Євангеліє—книга жива й вічна, призначана для користування на протязі цілого життя людини, а не тільки лиш шкільного віку її. Вивчити всього Євангелія в школі неможна, та й не треба... Школа повинна показати учневі, чого шукати в Євангелії й як знайти потрібне... В Євангелії перед нас повстає система науки, Христової й Сам Христос, яко Божественний Учитель і яко ідеальне втілення своєї науки. От же звідділя й новозавітня історія обов'язково повинна бути систематичною та складатися з двох частин: в першій повинно бути найяскравіше намальовано Лице Божественне Христа Богочоловіка в Його житті, в *подіях*, а в другій повинна бути подана сама наука Христова, зложена систематично, роздільно та коротко без зайвих подробиць. Тоді в учнів складеться виразний образ і Христа, і Його науки, і, коли те потрібно буде, учень знатиме, де й чого йому шукати в Євангелії... З цим поглядом книга д. Білоусенка не годиться, і через те, користним підручником середньої школи навряд чи зможе бути.

Але, яко книгу для дорослого побожного читача, „Життя Іс. Христа“ ми широ вітаємо, живимо її самого широкого розповсюдження і—як з боку кришталюво-чистої народньої мови української, тако ж і як зразок вдатного оздоблення малюнками,—вважаємо працю д. Білоусенка за книгу класичну.

Священик Олександр Ходзицький.

461 С. Томашівський. Церковний бік української справи. Видання Союзу Визволення України. Відень, 1916 р. 20 стор. ц. 30 сот.

Перекладена з німецької мови брошура С. Томашівського, що вийшла півтора-два роки перед цим, має вже історичний інтерес, як спроба ґрунтовного студіювання в німецькій пресі, під час війни, російського питання. „Надзвичайно швидкий зріст населення Росії, далекоюяглі можливості її господарського розвитку і безупинно завойовницький дух сеї держави“, здавалося, загрожували безпекою її сусідам на Заході. Єдиний спосіб проти цієї небезпеки, на думку Томашівського,—політичний розклад російської держави на її природні складові частини. В данному разі особливу вагу має українське питання, бо, по автору, політичного розпаду Росії „можна досягнути тільки відірванням від Московщини просторих, густозаселених й Богом благословених українських національних земель“.

Відокремлення України цілком можливо, бо Росія одноцільна тільки що-до форми державного устрою і по-за цією одноцільністю нема ніякої іншої, ні що-до раси, мови, господарства, ні навіть географії,—бо природні складові частини Росії існують сьогодні так само, як були вони перед століттям, і покликати їх до самостійного життя можливо зразу.

Автор підходить з одного боку до українського питання, торкаючись церковної справи. Переглянувши в головніших рисах історію Церкви на Україні і церковних відносин України до Московської Церкви, С. Томашівський в минулому не бачить ґрунту, на якому могла б зміцніти єдність російської церкви, що будучи по суті церковною державною, не в більшій мірі міцна й непохитна, ніж сама держава. Автор передбачав, що з розпадом держави російської розпадеться й російська синодальна церква, а церковне життя приладиться до нових політичних обставин. В брошурі здибуємо погляд на значіння церковної унії з Римом на Україні в минулому, що ґрунтовно розминається з засвоєним у нас загальним розумінням цієї справи. Автор не бачить в унії способу покатоличення та денационалізації українського народу і про Петра Конашевича, що допоміг оживити українське православ'я та відновити православну церкву, висловлюється не зовсім прихильно, піддаючи сумніву його патріотичні заслуги. Трудно прийняти такий погляд, бо унія, в момент її запровадження, все ж була спробою на живому тілі, небезпечним експериментом в дуже делікатній сфері людського життя і реалізувалася гострими засобами, що цілком нехтували принципом волі віри.

Автор гадає, що в наші часи справа унії на Україні не безнадійна. Можливі успіхи й католицької віри і коли буде відкинуто дотеперішню практику нехтування по костьолах української мови, то в недалекій будучині, можливо, наступить розвиток й поширення католицтва на Сході.

Даючи поради, як краще упорядкувати в відвойованих од Росії землях управу церковну та церковні відносини, автор застерігає, що доброго наслідку з того можна сподіватися тільки при тій умові, щоб заняті землі ні в якому разі не були прилучені до Польщі.

Книжка цікава, змістовна, написана для читача вдумливого, з історичною підготовкою. Деякі поради з неї цікавими мо-

жуть бути і для уряду державного українського і для всеукраїнського православного собору при обміркуванні їми справи нашого дня—автокефалії української церкви.

В. Поточний.

Видавничча хроніка.

● До всіх видавництв, окремих видавців та українських громадян.

По постанові громадсько-урядових комісій, які виїздили на Шевченкову могилу, ухвалено заснувати в хаті, що стоїть на горі, читальний зал — бібліотеку. В тій бібліотеці має бути зібрана вся література, що торкається до життя і творчості Т. Г. Шевченка: всі видання його творів, всі розвідки критичні й публіцистичні, статті й замітки, що були розкидані по окремих періодичних часописах в різних мовах.

Визнаючи, що зібрати такий матеріал можливо тільки при діяльній участі всього нашого громадянства, адміністрація могили просить всіх, кому дорога пам'ять Т. Шевченка, докласти краплину й своєї праці в це діло. Надсилати всі матеріали й газетні та журнальні вирізки треба або ж на могилу Шевченка (Канів, Київщина), або в редакцію „Книгаря“ (Київ, Володимирська, 42) В. Старому.

● Загальні (рокові) збори Т-ва „Час“ відбулися 12-го Квітня у власному помешканні Т-ва на Володимирській, 42, у Києві.

Збори заслухали доклади дирекції й ухвалили запропоновані нею обрахунки прибутків та видатків, ухвалили видати пайщикам дивидент в розмірі 15% на пай-рік (15 карб. на 100 карб. пайового капіталу), асигнували значну суму в фонд ошадної каси служанчих співробітників товариства, потім ухвалили такі асигнування на благодійні цілі: 1) в фонд по утворенню капіталу для заснування на Україні вищого наукового закладу культури—5.297 карб.; 2) на пам'ятник Т. Шевченкові у Києві—1000 карб.; 3) на опорядкування могили Т. Шевченка під Каневом — 1000 карб.; 4) на надгробок на могилі Миколи Лисенка — 1500 карб.; 5) Київській „Просвіті“—1000 карб.; 6) 1-му українському захисткові для селянських дітей сиріт (Київ, Львівська, 60)—1000 карб.

Ухвалено повісити в помешканні Т-ва великий портрет забитого московськими „большевиками“ одного з фундаторів Т-ва лікаря М. Орловського.

Далі збори ухвалили продовжувати видання „Книгаря“, розпочати видання товстого історично-публіцистичного часопису „Минулі дні“ під редакцією С. О. Єфремова; видання трьох календарів на рік 1919; об'явити конкурс на архітектурні українські альбоми, а також запропонований дирекцією план видавництва.

Ухвалено зроблені дирекцією товариства заходи в справі організації бібліотеки, яка згодом має бути відкритою для загального користування а тепер тільки для членів т-ва.

В склад уряду товариства обрано таких осіб:

Дирекція т-ва: В. Д. Петрушевський, М. С. Синицький, В. К. Королів, М. С. Пасталак, О. І. Зайченко.

Кандидати на директорів: Е. К. Лукасевич, О. Ф. Волошин, Петро Синицький.

Члени ревізійної комісії: М. К. Садовський, С. В. Паньківський, С. Х. Чикаленко, О. І. Діхтять, М. І. Павловський.

● Товариство „Час“ почало друкувати *зібрання творів Гр. Григоренка* в трьох томах.

● Те ж т-во друкує в серії белетристичній *Е. Ожешкової*—„Gloria Victis“ в перекладі Софії Тобілевич, та драму *Г. Гауптмана*—„Ганнуся“ („Ганеле“) те ж в перекладі С. Тобілевич.

● Літературно-видавничча секція театрального відділу Міністерства Освіти виготовила до друку такі пьєси: „Зімовий вечір“ М. Старицького; „По ревізії“ М. Кропивницького та інші.

● Видавництво „Криниця“ у Києві друкує такі книжки: *М. Метерлінк*. Синя Пташка. Феєрія в 5 д. пер. Є. Тимченка; *Б. Дорошкевич*. Початкова хімія для нижчих с.-г. шкіл; *М. Драгоманів*. Політичні пісні Українського народу XVIII—XIX ст. ч. I й II; *М. Драгоманів*. Нові Українські пісні про громадські справи (1764—1880); *Ол. Грушевський*. Сучасна Українська література в її типових представниках, ч. I; *Гр. Чупринка*. Поезії т. I, II і III; *М. Коцюбинський*. Твори т. III, IV і V; *Р. Лещенко*. Як відбуваються поєми на суді мировім.

● Видавництво „Вернигора“ у Києві готує до друку такі книжки: Гете:—*Фауст*, ч. 1. Його-ж: *Сотник Богдан Хмельницький*; В. З.—*Життя українського народу* вип. 1—5; Кобець:—*З пісень неволі*; О. Островський:—*Атакування нової Січі*; Його-ж:—*Петрик*.

● Видавництво Череповського у Києві друкує *Читанку* Т. Лубенця (друга після граматки книжка до читання) і *українську граматiku*, курс середньої школи, Ів. Огієнка.

● Видавництво „Дзвін“ у Києві незабаром випускає з друку комедію на 4 дії В. Винниченка—*„Пана Мара“*.

● Адміністрація Чернечої гори одчинила в плавучому готелі, що коло могили *Т. Шевченка* невеличку *книгарню* для продажу книжок прочанам.

● Видавництво „Рух“ у Вовчі на Харьківщині незабаром випускає з друку рясніше народне видання „*Кобзаря*“ *Т. Шевченка* з оригінальними гравюрами чеського графіка К. Неметця і передмовою проф. д. Багалія.

● Воно-ж друкує *Збірник найкращих Українських пісень*; велику повість *Іван Халаявський*; Щоголів: *Поезії*; Омельченко, В.: *Соціалізація землі і с.-г. спілки*; його-ж: *Соціалізація, націоналізація і муніципалізація землі*.

● Педагогічне бюро при Полт. Губерн. Земстві готує до друку такі книжки: Інструкція по влаштуванню бібліотек-читалень на Полтавщині; Методичні вказівки для вечірніх і недільних шкіл для дорослих та форма шкільного журналу; Інструкція по влаштуванню театру на селі.

● Воно-ж друкує *Сетон - Томпсона* — *Наші приятелі*.

● Видавництво „Сіверянська Думна“ у Чернігові друкує книгу В. А. Шугаєвського—*Монета и денежный счет в Львовберезной Украинь в XVII ст.*

● Українське Видавництво в Катеринославі друкує такі книжки: *І. Котляревський*.—Повний збірник творів. *Т. Шевченко*. Кобзарь (повний). *А. Кащенко*. Оповідання про славне військо запорізьке низове (з малюнками, планами та мапами). *Мамин-Сібірjak*. Миша (з малюнками). *Корнієнко*. Запорозьський клад, дитяче оповід., ілюстроване.

● Незабаром у Харькові має виходити щоденна соціалістично-революційна газета „*Рух*“ яка міститиме широкі огляди українського, партійного, політичного і загально-громадського життя.

● Видавництво „Сміх“ друкує шостий гумористичний збірник народніх оповідань, казок, гуморесок, зібраних та записаних *С. Тобілевич* під назвою „*Лідові та бабині оповідання*“.

● Видавництво „Помішник“ друкує четверте видання брошури „*Русській на Украинь*“, яка протягом одного місяця видержала три видання по 10.000 примірників.

● Гр. Коваленко готує до друку збірник своїх оповідань під назвою „*Троянда*“.

Літературне життя.

(Звістки та чутки).

◁▷ Гурток лікарів при Медичній секції Київського Наукового товариства закінчує цінну працю—„Словник медичних та природничих термінів“.

◁▷ Літературно-видавничча секція театрального Відділу Міністерства Освіти веде переговори з спадкоємцями небіжчика І. К. Карпенка-Карого в справі видання всіх його пьєс.

◁▷ Письменник *С. Сфремов* закінчує з пропозиції Т-ва „Час“ брошуру „*Могила Т. Шевченка*.“ Книжка вийде в найближчому часі з великим числом малюнків.

◁▷ Товариство „Час“ робить заходи за кордоном в справі організації видання українського „художнього лубка.“

◁▷ Гурт українських *композиторів* засновує спеціальне нотне видавництво у Києві.

◁▷ Пр.-доц. львівського університету *С. Рудницький* приготував до друку стінну фізичну карту України 1:1000000 (1 сажень завдовжки $\frac{1}{2}$, завширшки) з меншими картами збоку: геологічною, кліматичною, природних областей, рослинно-географічною й етнографічною). Карта ця вже в друку і не пізніше як за місяць вийде у світ. Крім того, скомпонував проф. Рудницький кілька стінних карт частин світа й інших країв по-за Україною.

◁▷ Проф. *Рудницький* зложив цілий ряд підручників географії. Перш за все зладив він Початкову географію для середніх шкіл, в 6 частинах, з таким змістом: безпосередня околиця; загальні поняття; основи географії; географія цілого світу; географія України; загальна фізична географія. Далі—Ілюстровану географію України, в популярно-науковому викладі, 40—50 аркушів друку, з 6 більшими картами, великим числом менчих карт, діаграм та малюнків.

◁▷ Видавництво „Сіверянська Думна“ у Чернігові має прийняти до друку щоденник *Шевченка* (повний текст) під ред. П. Зайцева.

◁▷ Письменник *М. Бойко* закінчує велику розвідку про творчість *Марка Вовчка*.

◁▷ Педагог *О. Кожухов* виготовив підручник *Географії України* для перших класів гімназій та вищих початкових шкіл.

Листування редакції.

= *О. Діхтяреві, М. Н., К. Т.* та іншим. Ще раз повторюємо, що Ви не одібрали належних Вам чисел „Книгаря“ з причин бувшого закладу і безладдя на почті під час большевицьких наступів. Контора акуратно висилає примірники часопису всім передплатникам.

= Проф. *І. Свенціцькому*. Очікуємо обіцяних статей.

= *Лубні. Ф. Г-шу*. Дякуємо, піде в черговому числі.

На підставі закону 20 березня 1911 року передруки з „Книгаря“, без означення джерела, заборонено.



Видавець—Т-во „Час“.

Редактор—*В. Старий*.

Зміст літературних журналів.

„Народня Справа“. Вийшло ч. 16—17.

Зміст. *Дмитро Загул*: Над гробом Господнім. *Наш Великдень*. *Клим Поліщук*: Великодні дзвони. *В. Старий*: Пам'ятник собі. *В. Садовський*: Мирний договір. *Центральна Рада*. *Мик. Зеров*: *І. С. Нечуй-Левицький*. *М. А. Кухаренко*: Громадські роботи. *Шарлемань* Дбайте про багатства рідної природи. *З життя народних рад*. *Б. Дорошкевич*: Що зробило Надзвичайне Зібрання К. Н. Р. 6-го квітня 1918 р. *К. Михайлюк*: Як треба дойти корів. *Є. Архипенко*: Рійба. Оповідки.

„Вільна Українська Школа“. Вийшло з друку і продається сьоме число.

Зміст: 1) *С. Русова*: Федеративна ідея в творах Шевченка. 2) *Ф. Сушицький*: Народність в творах Шевченка. 3) *С. Р.*: Шевченко і малі діти. 4) *П. Зайцев*: До історії Шевченкового букваря. 5) *С. Гаєвський*: Біографія Шевченка в школі. 6) *Н. Мірза-Авекьянц*: Твори Т. Г. Шевченка, як матеріал при навчанні історії України. 7) *Ол. Дорошкевич*: Шевченко по лекціях літератури. 8) *В. Дурдуковський*: Матеріали для шкільних ранків і вечірок в пам'ять Т. Шевченка. 9) *Л. Вілецький*: Виховання емоціонально-образного мислення і твори Т. Шевченка. 10) *І. Ющин*: Шевченко в галицьких школах. 11) *З життя вчительських спілок*. 12) *Хроніка*. 13) *Критика*. 14) *Од редакції*.

Нові видання, надіслані до редакції „Книгаря“.

611 *Агрном і кооператор*. Другий збірник статей. Т-во „Український Агрном“. Київ. 1918 р. Ст. 63. Ц. 2 карб.

Амічис, Є.—Шкільні оповідання, книжка 1. Пер. *О. Діхтяря*. Вид. Т-ва „Час“. Київ. 1918 р. Дв'яча серія № 91. Ст. 32. Ц. 60 к.

Арифметичні правила для початкових шкіл. Склав *Я. Чепіга*. Вид. „Українська Школа“. 1918 р. Київ. Ст. 40. Ц. 75 к.

Багрій, Г.—Кипеньковий Московсько-Український словник. (Біля 3000 слів.). Вид. Т-во „Книга“. Київ. 1918 р. Ст. 89. Ц. 1 р. 50 коп.

615 „*Бім - бом, дзелень - бом!*“ Малюнки *О. Судомори*. Т-во „Час“ у Києві. 1918 р. Ц. 2 р. 50 коп.

Васильченко, С.—Оповідання. Вид. „Вік“ у Києві 1918 р. Ст. 345. Ц. 4 карб.

„*Весна*“—читанка для маленьких дітей. Уложив *О. Білоусенко*. Вид. „Криниця“ у Києві. 1918 р. Ст. 62. Ц. 1 карб.

„*Вінок*“—книжки для читання у класі Низка 1-ша. Твори рідних письменників. 15 випусків. 1917 р. Вид. Педагогічного Бюро у Полтаві. Ціни не зазначено.

Вовчок, М.—Кармелюк. Вид. Пед. Бюро у Полтаві. 1917 р. Ст. 48. Ціни не зазначено.

620 *Гоголь, В.*—Тарає Бульба. (Пер. *М. Садовського*). Вид. Т-ва „Час“ у Києві. 1918 р. Ст. 176. Ц. 2 карб.

Грунський, Н. К.—Українська граматика. Вид. Є. Череповського. Київ. 1918 р. Ст. 48. Ц. 2 карб.

Грушевський, М.—Sub divo. (Оповідання, начерки, замітки). Київ. 1918 р. Ст. 109. Ц. 2 карб.

Драгоманів, М.—Пронащій час. Вид. 2-ге. В-тво „Серп і Молот“. Київ. 1918 р. Ст. 39. Ц. 50 коп.

Його-ж.—Нариси української соціалістичної програми. Вид. „Серп і Молот“. Київ. 1918 р. Стор. 101. Ц. 1 р. 20 к.

625 *Жихаренко, О.*—„Листопад“. Збірка поезій. м. Куп'янськ на Харківщині. 1917 р. Ст. 23. Ц. 40 коп.

Залізняк, М.—Державний устрій Німеччини. Вид. „Серп і Молот“. Київ. 1918 р. Ст. 55. Ц. 70 к.

Зразки судових актів. Вид. Полтавськ. Укр. Правн. Т-ва. Полтава. 1918 р. Ст. 91. Ц. 3 карб.

Зубковскій, И. А.—О Миргородскомъ минеральномъ „Гоголевскомъ“ источникѣ. Вид. Миргородського Т-ва „Просвіта“. 1918 р. Ст. 78. Ц. 1 р. 50 коп.

Казки та легенди для дорослих. Упорядкував В. Старий. Вид. „Сміх“, кн. 4. Київ. 1918 р. Ст. 128. Ц. 1 карб.

630 **Канівець, М.**—Російсько-Український словник. Київ. 1918 р. Ст. 63. Ц. 1 к. 20 к.

Кобець, О.—В Тарасову ніч. (Драматичні картини). Вид. Т-ва „Час“. Київ. 1918 р. Ст. 14. Ц. 35 коп.

Коваленко, Гр.—Про пташок та про комах. Вид. третє випр. та ілюстр. 1918 р. Вид. Педагог. Бюро у Полтаві. Ст. 29. Ціни не зазначено.

Котляревський, Ів.—Твори. Вид. друге. Під ред. С. Єфремова. Київ. 1918 р. Вид. „Вік“. Ст. 170. Ц. 3 р. 50 коп.

Лагерльоф, С.—Три оповідання про Христа. Вид. Педаг. Бюро у Полтаві. 1918 р. Ст. 19. Ц. 60 коп.

635 **Лікарські і пахучі рослини.** Скл. Д. Максименко. Полтава. 1918 р. Ст. 87. Ц. 2 р.

Мамин-Сібіряк, Д.—Старий Горобець. Оповідання. Українське видавництво в Катеринославі. 1918 р. Ст. 24. Ц. 30 коп.

Його-ж.—Поганий день Василя Івановича. Укр. вид. Катер. 1917 р. Ст. 15. Ц. 30 к.

Народні казки. (Із збірника Рудченка). Укр. вид. в Катеринославі. 1917 р. Ст. 118. Ц. 1 карб. 50 коп.

Огієнко, И. И.—Курсъ українського языка. Вид. Череповського. Київ. 1918 р. Ст. 240. Ц. 4 руб.

640 **Островський, О.**—Нірвана, пьеса на 5 дій. Вид. „Вільна думка“. Золотоноша на Полтавщині. 1918 р. Ст. 87. Ц. 1 карб. 50 к.

Переполох. Казка Митруся. Вид. Педагогичн. Бюро у Полтаві. 1918 р. Ст. 8. Ціни не зазначено.

Пісне, вітаймо свободи зарю!... Збірник Українських поезій про волю. Т-во „Просвіта“ у Куп'янську. 1917 р. Ст. 27. Ц. 20 к.

„Прибадашка“! Малюнки О. Судомори. Т-во „Час“ у Києві. 1918 р. Ц. 2 р. 50 к.

Провідник (ілюстрований) по національним музеєви у Львові. Д-р. І. Свенціцький кустос Нац. Муз. Жоврева. 1913 р. Ст. 36. Ц. не зазначено.

645 **Робінзон.** Написав Б. Грінченко. Бібліотека „Молодість“. Третє вид. з малюнками. Київ. 1918 р. Ст. 60. Ц. 2 карб.

Роспалися пута віковії, прокинулись люде. Збірник Українських поезій про волю. Т-во „Просвіта“ у Куп'янську. 1917 р. Ст. 29. Ц. 35 коп.

Русова, С.—Дошкільне виховання. Укр. видави. в Катеринославі. Ст. 162. Ц. 3 карб. 1918 р.

Русов, Ю.—Земноводні тварини (Оповідання). Вид. „Українська школа“. Київ. 1917 р. Ст. 13. Ц. 30 коп.

Його-ж.—Про плазунів. (Оповідання). Вид. „Українська Школа“. Київ. 1917 р. Ст. 12. Ц. 25 коп.

650 **Савицька, М.**—Тарас Шевченко, життєпис і вибір з „Кобзаря“. Вид. Педагог. Бюро у Полтаві. 1918 р. Ст. LX+72. Ціни не зазначено.

Савицький, Є.—Наука геометрії для низших класів середніх. Винниця. 1918 р. Ст. 76. Ц. 2 карб. 50 к.

Смаль-Стоцький, С.—Діди, батьки і внуки у Шевченка. Вид. „Дніпро“. Одеса. 1918 р. Ст. 15. Ц. 50 коп.

Сніжинки. Різдвяний збірничок. Вид. Педагог. Бюро у Полтаві. 1917 р. Ст. 31. Ціни не зазначено.

Соломон, царь израїльський. Із книги „Пісні Пісень“. Переклад О. Жихаренка. м. Куп'янськ на Харківщині. 1917 р. Ст. 13. Ц. 40 коп.

655 **Стеценко, Н.**—„Шевченкові“ кантата на мішаний хор з супроводом фортеп'яна. Вид. автора. Ц. 3 гривні.

Тимченко, Є.—Грамматика. Вид. Т-ва „Час“ у Києві. 1918 р. Ст. 168. Ц. 2 р. 25к.

Українка, Л.—Бояршия. (Драм. поема). Укр. вид. в Катер. 1918 р. Ц. 1 карб.

Український правопис.—Словничок ч. I. Склад Ан. Ніковський. Вид. Т-ва „Час“. Київ. 1918 р. Ст. 64. Ц. 50 коп. в палятурках 85 коп.

Хомик, А.—Коротка географія України. Ч. I. (Фізична). Київ. 1918 р. Вид. Т-ва „Вернигора“ Ст. 29. Ц. 50 коп.

660 **Його-ж.**—Коротка географія України. Ч. II. Вид. Т-ва „Вернигора“. Київ. 1918 р. Ст. 29. Ц. 50 коп.

„Червона калина“.—Літ. Збіри. „Українського Січов. Війська“. Ред. Мик. Угрин-Безгрішний. З ілюстраціями. Львів. 1918 р. Ст. 143. Ц. 6 карб.

Його-ж.—Воронько. (Оповідання). В. „Україн. Школа“ 1917 р. Київ. Ст. 15. Ц. 30 к.

Черкасенко, С.—Про що тирса шелестіла. (Трагедія). Вид. „Наш театр“. Київ. 1918 р. Ст. 84. Ц. 1 р. 75 коп.

Чопівський, І.—Графіт на Україні. Вид. „Праця“. Київ. 1918 р. Ст. 16. Ц. 35 к.

665 **Яку користь дають тов. „Просвіта“! та „Народній дім“ і як їх закладати.** Вид. Пед. Бюро у Полтаві. 1918 р. Ст. 31. Ц. 60 к.

Тов-во „ЧАС“ у Києві.

Вийшли з друку перші книжки дитячої серії роз-
мальованих казок

„Прибадашки“ та „Дзелень-Бом“

Малюнки художника О. Судомори.

Продається у всіх українських книгарнях.

Ц. 2 р. 50 к. за книжку.

Скл. вид. Гуртова Книжна Комора Т-ва „ЧАС“.
Київ, Володимирська, 42.

Товариство „ЧАС“ у Києві.

Незабаром випускає з друку книгу

Проф. Є. СПЕКТОРСЬКОГО

ОСНОВИ ПРАВА ДЕРЖАВНОГО

перекл. О. Вечерницького.

Скл. вид. Гуртова Книжна Комора Т-ва „ЧАС“.
Київ, Володимирська, 42.

ТОВАРИСТВО „ЧАС“ У КИЇВІ.

Випустило з друку книгу

С. КОБЦЯ

В ТАРАСОВУ НІЧ

(драматичні картини визволення України).

Ціна 35 коп.

Скл. вид. Гуртова Книжна Комора Т-ва „ЧАС“.
Київ, Володимирська, 42.

Товариство „ЧАС“ у Києві
випустило з друку поезії Д. Загула

„З ЗЕЛЕНИХ ГІР“

Ціна 1 руб. 60 коп.

Головний Склад Крамна Комора Т-ва „ЧАС“.
Київ, Володимирська, 42.

Вийшла з друку всім і кожному потрібна книга.
доц. **Свєнціцького**

ОСНОВИ НАУКИ про МОВУ УКРАЇНСЬКУ

Ціна 1 р. 60 к.

Головн. скл. вид.—Крамна Комора Т-ва „ЧАС“.
Київ, Володимирська, 42.

Продовжується передплата на 1918 рік
на ілюстрований кооперативний тижневик—ви-
дання Київського Союзу Уст. аріб. кредиту.

„КОМАШНЯ“ („МУРАВЕЙНИК“)

тижневик, видається на українській мові.

Ціна на рік 12 карб.

Адреса: Київ, Інституська 3, С. з. Д. К.

НОВА КНИГА ВИДАВНИЦТВА „СМІХ“

НА ДОВІЛЛІ

Веселі оповідання Брет-Гарта, Марка
Твена, Джерома К. Джерома, А. Авер-
ченка, Рода-Рода, О. Димова, Коклени
та інших.

Стор. 128. Ціна 1 карб.

Склад видання—Книжна Комора „Час“. Київ,
Володимирська, 42.

Другий рік видання.

Приймається передплата на 1918 рік
на журнал

„ІІІ Л Я Х“

орган незалежної думки
місячник літератури, мистецтва та гро-
мадського життя.

Беруть участь кращі українські письменники.

Передплата—в конторі редакції: Київ,
Маріин-Благовіщенська, 123, п. 20. Вар-
тість: річно—20 карб., $\frac{1}{2}$ р.—10 карб., $\frac{1}{4}$ р.
5 карб.

Редактор-видавець
Хведір Коломийченко.

Т-во „ЧАС“ у Києві випустило з друку
В. ГОГОЛЯ

ТАРАС БУЛЬБА

в перекл. М. Садовського.

Ціна 2 руб.

Скл. вид. Гуртова Книжна Комора Т-ва „ЧАС“.
Київ, Володимирська, 42.

Товариство „ЧАС“ у Києві випустило з друку

Граматикү проф. Є. Тимченка.

Ціна 2 руб. 25 коп.

Скл. вид. Гуртова Книжна Комора Т-ва „ЧАС“.
Київ, Володимирська, 42.

Приймається передплата на щоденну політично-
громадську часопис

ВІЛЬНЕ ЖИТТЯ

Умови передплати: на 1 м. 5 карб., на 2 м.—
10 карб., на 3 м.—15 карб.

Адреса редакції і контори: Одеса, Ніжинська вул. 65

Редактус колегія.

Приймається передплата на 1918 рік на тижневу
літературно-громадську і кооперативну газету

„С О Ю З“

Видання Уманського Кооперативного Союзу.

Передплата до кінця року (з березня)—10 руб.,
на 3 міс.—3 р. на 1 міс.—1 р.

Адреса контори і редакції: Умань, Київськ. губ.
Садова, 1. Пом. Уман. Коопер. Союзу.

Передплачуєте журнал—тижневик

„НАРОДНЯ СПРАВА“.

Народня справа буде обслуговувати широкі вер-
стви українського народу, буде дбати про інтереси
українського селянства та робітництва, усім зро-
зумілою рідною мовою буде освітлювати питання
політичного та громадського характеру, міститиме
статті і даватиме багато чисто практичних порад
по сільському господарству та кооперації.

Адреса редакції: Київ, Володимирська вул. 33.

Передплата оголошується поки що тільки на 4 міс.

Умови передплати: На 4 місяці 4 кар.

Передплачуєте селянський журнал Народня Справа.

Товариство „ЧАС“ у Київі
ПРОДОВЖУЄ НА 1918 РІК ВИДАННЯ
й приймає передплату

НА МІСЯЩНИЙ КРИТИКО-БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ЧАСОПИС

Книгарь

літопис українського письменства,
(РІК ВИДАННЯ ДРУГИЙ)

Часопис „Книгарь“ подає повні відомости про діяльність всіх українських видавництв; оповіщає про всі наміри й плани кожного видавництва; про всі книжки, що вийшли або мають вийти.

„Книгарь“ при участі відомих українських письменників і знавців з різних спеціальностей дає оцінку кожного видання; оповідає про його зміст, зазначає його якості й хиби.

Ціна часопису „Книгарь“ з пересилкою на рік—15 карб.; з першого квітня до кінця року 12 карб. Перші чотири книжки „Книгаря“ за 1917 р. досилаються новим передплатникам за додаткову платню в 3 рублі. Оповідки видавництв по 50 к. за рядок.

Гроші на передплату надсилати по адресі: Київ. Володимирська 42, „ЧАС“, редакція „Книгаря“.

Видавець—Т-во „Час“.

Редактор—В. Старий.

Приймається передплата на 1918 рік на двотижневий кооперативний журнал

„КООПЕРАТИВНА ЗОРЯ“

що видається коштом і заходами Дніпровського Союзу Споживчих Товариств, у КИЇВІ, мовою українською.

Журнал буде мати на меті обслуговування здебільшого споживчої кооперації на Україні.

ПЕРЕДПЛАТА: на рік—12 карбов.; на півроку—6 карб.; на чверть року—3 карб.; окреме число 50 коп.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ І КОНТОРИ: Київ, Подол, Воздвиженська, 1 Дніпр. Союз Спож. Товариств

Приймається передплата на 1918 рік на

„Вістник Ради Народніх Міністрів Української Народньої Республіки“

який поки що виходить 3 рази на тиждень.

Передплата приймається тільки на 3 місяці і коштує: на 1 місяць—3 карб., на 2 міс.—6 карб., на 3 міс.—9 карб.

Видавництво „Сміх“ випустило книжку четверту

ДЛЯ ДОРОСЛИХ КАЗКИ І ЛЕГЕНДИ

(О. Уальд, Ч. Вуд, В. Дорошевич, С. Руданський, А. Купрін, В. Етгель; народні - українські, індійські, перські, хвиські і т. ин.)

Упорядкував В. Старий.

Ціна 1 руб. Ст. 128.

Скл. вил. Гуртова Книжна Комора Т-ва „ЧАС“
Київ. Володимирська, 42.

Приймається передплата на 1918 рік на щоденну

РОБІТНИЧУ ГАЗЕТУ

Центральний орган Укр. Соц. Дем. Робіт. Партії.

Умови передплати:—на 1 м.с.—5 карбованців.

Адреса редакції і контори: Київ, Михайлівський пр. 35, кв. 1; Телеф. 65—10.